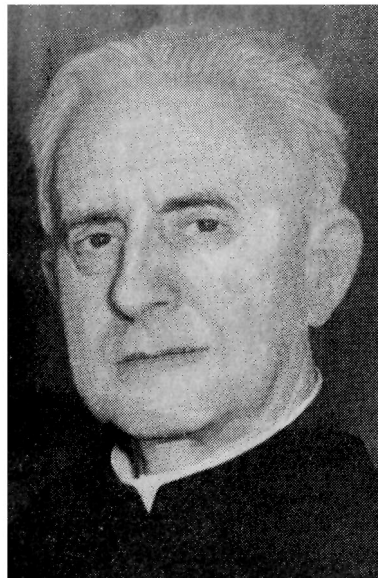

Török Jenő Sík Sándor (1889–1963)

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Török Jenő

**Sík Sándor
(1889–1963)**

Impresszum

Török Jenő S. P.
Sík Sándor (1889–1963)

A könyv elektronikus változata

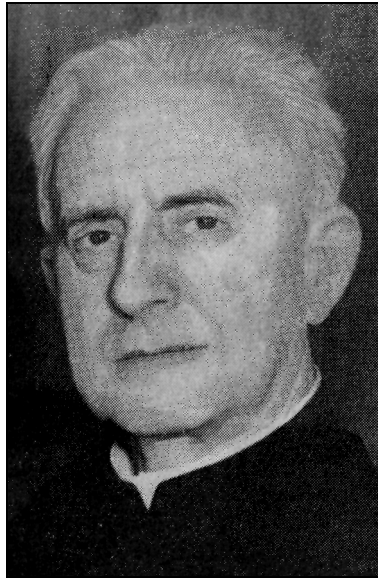
Ez a publikáció a Magyar Papi Egység című folyóiratban három részben megjelent tanulmány elektronikus változata. A leőhelyek: 26. szám (1963), 42–53. oldal; 28. szám (1964), 38–50. oldal; 35. szám (1966), 31–43. oldal. A Függelékben közöljük az ugyancsak a Magyar Papi Egységben megjelent írást Sík Sándor utolsó napjairól (30–31. szám [1965], 37–41. oldal), Spectator aláírással. Az elektronikus változat a Piarista Rend magyarországi tartományfőnökének az engedélyével készült. Az elektronikus könyvet szabadon lehet használni lelkipásztori célokra. Minden más szerzői jog a Piarista Rend magyarországi tartományáé.

A szöveget Bundás Livia vitte számítógépbe.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Sík Sándor (1889–1963)	4
1. Sík Tanár úr	5
2. A Professzor úr	9
Az egyetemi katedrán	10
Tudományos munka	11
A költő Szegeden	12
3. Sík Atya	16
A rendfőnök	18
Katolikus Akció	19
Vigilia	19
Konferenciák	20
Az „őszikék”	22
Az ősz dicsérete	23
Kozmikus szeretet	24
„Létjavallás” és életöröm	29
Teljes látás	31
Szent humor	32
Megértés, megbocsátás	33
Eszmény, feladat, hivatás	33
Függelék	36
Sík Sándor utolsó napjai	36
Sík Sándor: A néma miatyánk	40

Sík Sándor (1889–1963)

Amikor ez év szeptember 28-án örökre lehunyta szemét Sík Sándor, a magyar piarista rendtartomány atyja, a magyar katolikus élet „great old man”-je, minden túlzás nélkül idézhette rendtársa a papköltő saját szavait, amelyeket Prohászka Ottokár halála fölötti döbbenetében írt: „Testvéreim, akik árván maradtunk, Bújjunk össze az üres lakásban, Próbáljuk most nagyon szeretni egymást, Mert nagyon nagyon-nagyon egyedül vagyunk.” (Árvák) „Ki méri meg a szörnyű szakadékot?” – kérdezhetik annak a sokezeres lelki családnak fiai-leányai, akiknek képviselőjében többeszes tömeg kísértéssel is utolsó földi útjára elnémult lelki vezérüket. Ez nemcsak a kegyelet adója volt, hanem néma tanúságtétel is, mert Sík Sándorral eltávozott a Prohászka utáni második nemzedék legnagyobbjai közül az utolsó, aki még ma is szerepet vihetett a magyar katolikus életben.

Hivatottabbak, mindvégig oldalánál élő barátai és tanítványai, – reméljük – meg fogják írni Sík Sándor életrajzát. De addig is, az emigrációban élő magyarság számára kötelességünk, annyi élmény és benyomás alapján felvázolni néhány vonását. Nem a költő, nem a tudós, hanem a *pap*, a *pedagógus* és az *apostol* vonásait.

Itt ülven az írógépem előtt, magam elé teszem két fényképét, érett férfikorából és öregkorából. Nézem a szellem szuverén fölényét mutató magasívelésű homlokát, oly beszédes „prófétasúlyos és testvérelem” szemét. Felidézem 44 év távlatából a fiatal Sík Sándor villogószemű képét: ugyanaz az ifjú, „mindörökké fiatal” lélek néz belőlük, csak az arcvonások lesznek elmélyültekké, fáradtabbakká, a belső derű és jóság egyre érettebbé. E képeket nézve és életének állomásait újból végiggondolva úgy tűnik fel, hogy e három kép Sík Sándor életének *három jelentős szakára* emlékeztet. Bár nem lehet egy ilyen harmonikus életet évszámokkal és lakóhelyekkel részletekre szabdalni, ezúttal kíváncsok az elkülönítés a „domináns-akkord” alapján, amint az a töretlenül ívelő, harmonikusan fejlődő papi, költői, nemzetnevelői életpálya három szakára emlékeztető fénykép alá kíváncsok: 1. Sík Tanár úr. 2. A Professzor úr. 3. Sík Atya.

Lássuk előbb a kezdeteket: Sík Sándor 1889. január 20-án született Budapesten. Középiskolai tanulmányait a pesti piarista gimnáziumban végezte. Ötödik gimnazista korában belép a piaristarendbe, s az egyéves váci noviciátus, majd a kecskeméti gimnáziumi tanulmányok után a budapesti rendházba kerül: a Kalazantinumba, a piaristák teológiájára és „szemináriumába”. Itt egy nagyhatású papi egyéniség, Zimányi Gyula, a későbbi rendfőnök a

prefektusa. „Teremtő fényvel zsong felém belőle Értés, erő, segítség, tisztelet... Mélyeket sejtet, gyomot irtogat, És hittel óvja tél s tavasz fagyától A sarjadzó művészet magvakat” – írja róla később. Mert a paptanár mellett, sőt talán előtte, a költő is bontogatta már szárnyait a Kalazantinumban. Párhuzamosan a Pázmány Egyetem bölcsészeti karán latin-magyarszakos tanárjelölt. Beöthy Zsolt és Riedl Frigyes tanítja. Különösen ez utóbbi van rá nagy hatással: „...ajkain sercegeve gyúl ki ránk a művészet sorvasztó mély szerelme, Az ihlet fénye, lobbanó lidérccláng: A lélek omló, láttató tüze.” Mámoros lelkesedéssel vág neki a tudománynak. „Hamar tanuljunk! Oly rövid az élet, És oly hosszú és olyan érdekes a tudomány”, – mondja, de egyben óvja is magát, nehogy mindenestül elmerüljön benne. „Vigyázz, vigyázz! Poétának küldtél, nem tudósnak.” De az irodalom és nyelvészet mellett hamarosan beleszeret a filozófiába és teológiába, amellyel öregkorában aztán annyit foglalkozott. „Legszebb mégis a két isteni Nővér. A filozófia, teológia! Állni a rejtelmes Mélység felett, És hittel, áhitattal elmerülni benne, S meg nem békülni koldus félúton ...” Schütz Antal itt a mestere: „Néz és beszél. Van és vezet. Érzem a végzetes kezét, amely lenyúl és kényszerít megállni, A húsos földön, mint a fát, És felnyúlni felhőkön át, És hallani a harsonát: Deum docet et a Deo docetur.”

A Kalazantinumban már szorgalmasan versel. „Verseket írok. Minden nap. Sokat. Az ének láza szinte fojtogat.” Kapcsolatba kerül a *Zászlónk* regnumi körével: Izsóf Alajos és Radványi Kálmán lelkes csapatával. „Itt ülünk, Heten vagy nyolcan, húszéves fiúk, És úgy érezzük, hogy a Jövendőség, A Nemzet Lelke itt virraszt velünk ... *Mibennünk forr a Krisztus-öntudat, S megmozdítjuk a magyar földtekét!*” Hogyne lelkesedett volna, mikor a liberális világ posványos levegőjébe beleharsogott a diadalmas világnézet nagy dalnoka: Prohászka Ottokár. Ami leginkább megkapta benne Sík Sándort, az épp az isteni és az emberi csodálatosan megélt összhangja, az evangéliumi tanúságtétel: „Hát van egy isteni Fehér, Amelyben az egész ember-szivárvány, Egy diadalmas összefénybe fér! Ő van! Ő áldás: én is lehetek! Lehetek én, szabadon és merészen! Nem rontom ketté Isten-adta részem: Az élő életet, *Istent és embert akarom egészen.*” Ez a hang, ki ne látná, megmaradt végig Sík Sándor alaphangjának.

1. Sík Tanár úr

Tanári pályáját Vácott kezdte meg, 1910 augusztusában, a magyar piaristák bölcsőjének, a felejthetetlenül boldog-csendes noviciátus városában, mint ünnepélyes fogadalmas szerzetes, akit akkor életének 22. évében még nem lehetett pappá szentelni. „Belépek ebbe a házba ... lelkemben Avval, akiről tudom, hogy hívott, akiről hiszem, hogy küldött és akiről érzem, hogy kísér”, írja naplójában. Boldoggá teszi a tanári katedra, az atyaság első szárnybontogatása. „Élesztem lángját tüzemen tüzellő, Apró lelkecskék puha szép szemének, Apró szivecskék erein tapintom Titkaid, élet.”

Pappászentelése (1911) után rövidesen Pestre kerül tanárnak. Az ifjú költő-tanár egyszerre meghódítja az ifjúság szívét. Az érettebb diákok lelkesedtek azért a költőért, aki a lemondás dekadens igéi helyett a „hajnal szerelmese”: „Az én emberem a gyerek, A nagyszemű nevető gyermek, Akiben szűz minden-csirák, Ezer erők rügyezve kelnek.”

Mint tanár egészen új stílust képviselt. A közvetlenség, a gyermekegyéniséget is megbecsülő tisztelet, a felelősségtudatra ébresztés jellemzi pedagógiáját, amelyet megaranyozott mindig mosolygó szeretetreméltósága. A közvetlenségre jellemző szimbolikus gesztusa volt, hogy szakítva az akkor általános gyakorlattal, a negyedévi kötelező iskolai gyóntatás során nem a katedrán gyóntatott, hanem lejött a padok elé, s úgy hajolt szeretettel a mellé térdelő diák fölé. Elve volt, amit másoknak is ajánlott: a tanár és tanítvány közt mindig eltalálni a nem túlközel-engedés és nem is túltávoltartás arany középpútját; elérhetetlen ideál, amely felé mindig törekednünk kell, de ha vétünk, inkább közel engedjük, mintsem

távoltartsuk neveltünket... Diákjait igazi lovagiasságra, a szó nemes értelmében vett úri becsületre nevelte. Az óráján fecsegőt valóban azzal szerelte le, hogy „maga nem tudja, mivel tartozik egyik úriember a másiknak, ha az hozzá beszél?”

És amit adott, és ahogyan adta! Irodalmi magyarázatai élményszámba mentek. Hogyan olvasta, szavalta, interpretálta Zrinyit, Kölcseyt, Vörösmartyt, Aranyt... „Olvasom Zrinyit. A szemek kigyúlnak és rámlobognak ... De én már nem látom a fiúkat, Én már nem látom csak az Óriást, Akinek boldog és alázatos Kis apostola lettem, akinek Igéit hirdetem a kicsinyeknek És szépségét, amelytől mámoros vagyok, Próbálok megértetni nyomorult kis szavaimmal. Ó gyönyörűség: Szolgálni a Nagyt! Tolmácsa lenni A szónak, amit a Géniusz ajkán Mond az embernek az Isten!”

Közben egymásután jelennek meg *verseskötetei*: Az első, a „Szembe a nappal” (1910) és „A belülvalók mécsé” (1912), – ez inspirálta Mécs Lászlót költői neve felvételében. Országos feltűnést kelt az *Élet* kiadásában 1916-ban megjelent vaskos kötete: „Költemények”, híressé vált, jellegzetesen síksándori mottójával:

Az Isten küld, testvéreim, tinéktek
Hogy sugarai eleven tüzét,
Amik arcáról a szívembe égtek,
Sugározom csendesen szerteszt
A testvéreknek, kik az éjben járnak.
Az Isten küldött, szentjánosbogárnak.

Találón mondja egyik legkedvesebb tanítványa és rendtársa: „A szentjánosbogár nagyon szerényen hangzik, de a küldetés, hogy Isten tüzét jött sugározni az éjben járó testvéreknek, nem kevesebb önérzetet árul el, mint Ady híres énekes Vazulja” (Bátori József). E sugárzó hatásra középiskolai katedrájának szűk körén túl, elsősorban épp költői lantja nyújtott lehetőséget. Fiatalabb éveinek költészetével itt részletesebben nem foglalkozhatom, de a teljes kép kedvéért felsorolom műveit: 1919-ben háborús versei látnak napvilágot a *Maradék magyarok* című füzetben, ezt követi öt év múlva a *Csend* című kis gyűjtemény. Bevezetőverse megmutatja hangulatát:

„Tépett világok, tépett emberek
Bódult zúrben kerengenek.
Jöjj, drága testvér, add a kezedet:
Mondjunk ma csendet.

Az édes Isten nagy meleg kezén
Megbu két árva lélek:
És elcsitul és orgonálni kezd
A zürös élet.”

De a verseken kívül a *drámaírás* is vonzza. Első próbálkozása az *Ébredés* (1916), majd a népszerűvé vált *Alexius* (1918), a költő központi gondolatával:

A szeretet nem tud határokat,
Mindenkit, mindent magához ölel,
És kifosztani vágyik önmagát.
És odaadni mindent és magát,
És mindenkinek lenni mindene.

Egy *novelláskötete* is megjelent ebben az időben, a *Hét szép história* (1921). Utoljára hagyom e korszak legjelentősebb irodalmi alkotását: *zsoltárfordításait*. A Zsoltárok könyve, első kiadásában 1924-ben jelent meg. E verses fordítás nemcsak verselésének szépségével tűnik ki, hanem alapos és modern szövegkritikai tanulmányok előzték meg, s adnak neki különös értéket. (Utóbb a szöveget két kiadásban is átdolgozta az újabb zsoltárfordítás alapján.)

Sík Sándor első, tanári időszakában még rá kell mutatnunk két oly nevelői tevékenységére, amelyek *országos méretű, nemzedékre ható sugárzást* biztosítottak a számára:

Első helyen említem a Schütz Antallal megírt *diákimakönyvét*: Imádságos könyv, egyszersmind kalauzul a lelki életre (1913). Büszkén mondhatjuk: ez az imakönyv a világirodalomban párját ritkítja. Tudjuk, hogy az egésznek Schütz Antal adta meg a teológiai tartalmát, elvi alapirányát, közös dunaparti sétáik alkalmával: de a formábaöntés, a fogalmazás, a szín benne, Sík Sándoré. Csak Isten a megmondhatója, hogy hányezer magyar fiú tanulta meg ebből a lélek anyanyelvét, merítve éppen az Egyház nagy imádkozóinak kincsestárából Szent Ágostontól Prohászkaig, hozzáédesedve a zsoltárokhoz és himnuszokhoz Sík Sándor művészi fordításában, tanult szent komolysággal „lelki szabadságharcot” vívni, elmélkedve a „Keresztény jellem” című rész foersteri pedagógiával megírt pompás fejezetein. Hányan nyúlnak még ma is, három-négy évtized után, öszülő fejű öregdiákok ehhez az imakönyvhöz...

Másik, nem kisebb jelentőségű hatásterülete a *cserkészmozgalom*. A magyar cserkészmozgalom abban a – büszkén mondhatjuk, – ragyogó formájában elképzeltetetlen volna Sík Sándor nélkül. Ezt senki sem tagadhatja. Ő írta meg indulóit (az elsőt, „Vigan fiúk, cserkészfiúk”, majd a másodikat és maradandót: „Fiúk, fel a fejjel”); ő írta első törvényt magyarázatát, ő írta meg pedagógiáját, a *Vezetők* könyvében – és a *Zászlónk* lapjain ő népszerűsítette és táplálta lelkileg eleinte mint főmunkatárs, majd mint szerkesztő, ezt a férfias, derűs, új diáktípust.

Nemzetnevelés volt ez: „*emberebb embert, magyarabb magyart*” nevelt előbb saját csapatában, majd mint a Magyar Cserkészszövetség elnöke az egész országban. Még azok közé a szerencsések közé tartozhattam, akik tőle hallották a „törvényt magyarázatot”; kirándulásokon, tábortüznél, reggeli-esti imánál sugárkörében élhettem éveken át. Mint megannyi más társam, diákkorom legszebb napjait köszönhettem a cserkészletnek. Mi büszkék voltunk rá, hogy a cserkészmozgalom inspiráló költője a mi parancsnokunk, aki a mi farkasréti kirándulásunkon írta: „Egy nagy dolog van a világon: Van-e jobb játék, mint rajban a munka? Egy a vezényszó, munkára fiúk! Odalenn, a szennyes füstös kővilágban Most népgyűlés van és kettős rendőrkészület. Itt füst és szenny olyan szájalmas messze. *Itt nem nyomorul ketté az egy: Itt egymás mellett térdepelve, egy ősi-bús dalt énekelve, inasfiú és grófgyerekek Rakják a szent tábortüzet.*”

Bakonysárárkányi táborunkban írta kedves cserkészversét, az „Alszik a sátor”, amelyben így imádkozik az Úrhoz cserkészeiért:

„Kertem jóságos Atyja, ki nekem adta őket,
Szeresd, végig szeresd az én plántáimat!
Engedd, hogy úgy vihessem örök szívedre őket,
Hogy tiszta szép szemükben megismerhesd magad!”

Akkor valaki nyíltan megkérdezte Sík Sándort: miért nem alapít kongregációt a vallásos nevelés biztosítására? A magyarázat világos. Akkor még liberális, hitközönyös apák gyermekeit hiába várta volna kongregációba. A cserkészletben egységesen és egyszerre adott humánomot és divinumot, emberi, vallásos, nemzeti szellemet. S a felejthetetlen tábori

reggeli-esti imák, a közeli falvakban megtartott szép énekes diákmiséink, amelyeken prédikált, – akkor még nem volt táborigényű oltár, naponkinti szentmisével – a különszándék és napi cserkészjótett, az egymás megbecsülésére és segítésére nevelés, az ég felé szálló vidám dalunk egész életre kiható nevelő tényezőkké váltak. És amit ma különösen ki kell emelni: olyan időben, amikor szomorú felekezeti harcok dúltak, testvéri együttesben dolgoztak katolikus és protestáns cserkészek a Magyar Cserkesszövetségben.

Mi volt Sík Sándorban, ami a kisdíjakot egy csapásra meghódította? *Szeretetreméltó, mindig derűs egyénisége, magával ragadó tüzes lelkesedése, férfias ereje.* A nagyobbakat lenyűgözte nagy intelligenciája, tudása, költői tehetsége, és az a megbecsülő, önértékes felelősségre nevelő pedagógia, amelyről szólottunk. Végeredményben egy egészen új *paptanári típus* hódított meg bennünket, amelyben a papi volt a döntő, primer elem, anélkül, hogy a szaktanár és pedagógus háttérbe szorult volna, sőt ellenkezőleg, gazdagabbá, mélyebbé, gyújtóbbá, tehát hódítóbbá vált.

Papi lelkületének elmélyülésére, legalábbis a magára eszmélődésre és töltekezésre jó hatással volt a Rómában töltött tanulmányév az 1924/25. tanévben, röviddel azután, hogy végigvezette – életében először és utoljára – érettségijéig az osztályát. Ennek az évnél ihletéből gyönyörű versek születtek: a *Sarlósboldogasszony* című kötet zöme. Férfikorának delén érzi magát: „Rád szakadt a nyár, szívem, Forrón, gazdagon. Búzafürtös földeken Érik asztagom. Bókol már a telt kalász, közeleg az aratás: Delet ért napom.” A tengerparton elmélkedve harminchatéves életén, kérde: „Mi jöhet új elémbe még? Amit a szív tud sejteni, ami emberi s isteni, Engedtetett a Föld színén, mindent megértem, éltem én... Ha jönne most az alkonyat, Amely bezárja utamat, Úgy hagynám itt a szép nyarat, békétlen vágyam nem maradt.” A Gianicolon járva Tasso és Néri Szent Fülöp nyomdokaiban, megszületik egyik legszebb, legszemélyesebb verse, a S. Onofrio, amely bepillantást enged papi lelkébe. Alázatos önvallomás ez, de egyben öntudatos, boldog hálaadás Istennek:

„Akartál lennem *győzelmes egésznék,*
S a legnagyobb titokra rátalálnom:
Szeretni mély, rejtelmes szeretettel
Istenben embert, és emberben Istent.”

Boldogan kérde: „Ó hol van még ilyen teljes élet, Ily végtelen telített, mint enyém?... Ha sejtenétek az én mély szerelmem világölelő boldog mámorát, Ó, hogy jönnétek mind, testvérörömmel, Imádni együtt a zengő csodát, A Dalt, amelynek élő húrja lettem: Én csordulásig teljes életemnek Isten-dalolta boldog himnuszát!”

Rómából hazatérve még folytatja középiskolai tanári munkáját, de ez már nem tart sokáig. Még mielőtt elhagyná a gimnáziumi katedrát, hogy felcserélje az egyetemivel, megérte középiskolás cserkésznevelői életének tetőzését a nagy megyeri cserkésztalálkozót (1926). Nyolcezer magyar cserkészfiú álma fölött virrasztva megszületik lelkében a *Megyeri hitvallás* (e versével foglalta el helyét a Kisfaludy Társaságban!). Olthatatlan idealizmusának, törhetetlen hitének vallomása ez a szépség és nyárspolgáriság sátáni „mire jó?”-járá válaszul:

„Hiszek!
A kevesek egymásbatett kezében,
A testvérszóban, a bajtársmarokban,
Az érben, mely patak lesz és folyó,
S halott tengerbe életet zuhant.

A Lélekben hiszek,
Amely megzúdul ott, ahol akar.
Hiszem, hogy zúdul, akar és terem,
Zúdul teremt miáltalunk.

Hiszek.
És hogyha nem: hát akkor is!
Ha mindhiába: akkor is!
Ha minden álom: akkor is!
Ha minden meghal: akkor is!

A szeretet mosolyog és szeret,
És a kereszten is király.
A tett különb a tunyaságnál,
És hol a tépett lobogónál
Tiszteletesebb szemfedő?

Mert akit egyszer meglehelt a lélek
Annak mindegy- lom élet vagy halál:
Az él és áll és énekel és alkot,
Megyeren és Magyarországon,
Hétvilágrészen és a másvilágon,
Az Isten ötét úgy segítse. Amen.

2. A Professor úr

Sík Sándor alázatos egyéniségétől távol volt a hatalom és rang keresése. Érezte, hogy ez inkább teher és akadály volna missziójának betöltésében. Ezért ügyesen kitért a húszas évek elején felajánlott házfőnökség elől. De igent mondott, amikor (1929) a kultuszminiszter közölte vele, hogy nemzetnevelői működése számára az egyetemi tanári katedrán kíván nagyobb hatósugarat biztosítani, s ezért felszólítja egy nagyobb terjedelmű irodalomtörténeti monográfia megírására. Ekkor írta meg Sík Sándor a „Gárdonyi, Ady Prohászka (Lélek és forma a századforduló irodalmában)” című tanulmányát, s ennek alapján rövidesen elfoglalhatta helyét a szegedi egyetem magyar irodalmi tanszékén.

Tévedés volna azt hinni, hogy Sík Sándornak addig nem volt kapcsolata az egyetemi ifjúsággal. Volt tanítványai, mint egyetemi hallgatók is rendszeresen felkeresték. Különösen intenzív kapcsolata nyílt a középiskolából kikerült cserkészársadalommal. A magyar cserkészmozgalom legfelső irányítása az Országos Intézőbizottság (OIB) kezében volt, Teleki Pál gróf főcserkész elnöklete alatt. Ebben Sík Sándornak jelentős szerep jutott, különösen, amikor megindult az öregcserkészek „Fiatal Magyarorság” mozgalma. Ennek a mozgalomnak szellemi programját a híressé vált zöldfedelű „*Fiatal Magyarorság. Eszmék és elszánások*” című füzetében adták ki, s ennek a programjával indult az öregcserkészek „Fiatal Magyarorság” című folyóirata. Ez a füzet igen jelentős elvi állásfoglalást tartalmaz az akkori magyar élet minden jelentős problémájában. Szerzőként az OIB tagjai, köztük Sík Sándor is, voltak feltüntetve. E füzet valójában elejétől végéig Sík Sándor műve. Ezt hitelesen tanúsíthatom, hiszen akkortájt mint teológus többek közt én is titkárkodhattam időnkint mellette: az első szótól az utolsóig nekem diktálta gépbe, szobájában fel s alá járva s szivarozva, a kéziratot. Igaz, hogy kinyomatása előtt az Intézőbizottságban átbeszélék, s közösen vállalták a szerzőséget, márcsak kényes témái miatt is. E füzet hatása a magyar fiatalságra hasonlóan nagy volt, mint Szekfű Három Nemzedékének „Ami utána következik”

című része, amely ugyanebben az időben jelent meg. A Fial Magyararság-Mozgalomnak nem egy tagja került be Teleki Pál miniszterelnöksége alatt a parlamentbe. Szép ígérete volt ez a magyar politikai életnek, – de sajnos elsöpörte a vihar.

Egyetemi előadásait Szegeden az 1929/30. tanév második szemeszterében kezdte meg. Nem könnyű dolog Sík Sándor életének ezt a második, szegedi szakaszát vázolni. Hiszen ez volt életének legsűrítettebb, legtevékenyebb korszaka. Akár azt vesszük, hogy hányszor kellett utazgatnia, mert a hivatási kötelesség és küldetéstudata a fővárosba vagy az ország más-más városába szólította, akár hangyaszorgalmú tudományos tevékenységét vagy gazdag költői termését vesszük: *15 év alatt* nem kevesebb, mint *17 kötetről szól* műveinek hivatalos felsorolása (az Őszi Fecske c. kötet végén). De ebben nincsenek benne egyetemi előadásai, egyetemi szentbeszédei a jezsuita templomban, konferenciabeszédei, prédikációi – kivéve a magyar szentekről szóló „Szent magyarország” című sorozatot (rádioprédikációk), amelyek könyv alakban is megjelentek – és nincsenek benne kisebb tanulmányai, cikkei.

E gazdag munkát négy körben igyekszem vázolni, jobban mondva, érinteni. A tanárt, a tudóst, az apostolt és a költőt szeretném megidézni – a Professor úrban.

Az egyetemi katedrán

Amikor az újonnan kinevezett Professor urat nehéz szívvel búcsúztattuk Pestről, tudtuk, hogy a szegedi egyetemi katedrán ugyanúgy *új professzor-típust* fog képviselni, mint alig két évtizeddel előbb a középiskolában. Ugyanazt a síksándori stílust, magasabb fekvésben: akkor a hamvasarcú ifjú paptanár a kezdés idealizmusával, nyugtalan lobogásával, gyermekek és „nagydiákok” között, – most a java férfikorába értett, tapasztalt, európai kultúrájú nevelői egyéniség a legnehezebb diákanyag: ifjú-óriás egyetemisták között. És ő, aki két évtizede mint legfiatalabb csöppent bele a pesti, patinás gimnázium kötött fegyelmébe kialakult hagyományú szerzetesi családjába, hogy az úttörők között diadalra segítse az újabb irányzatot – most ennyi tapasztalat és eredmény után, szinte korlátlan függetlenséggel és mozgási szabadsággal, nevelői és költői tekintélyének potenciális súlyával a legjobb kilátások között vághatott neki az új útnak. Nem is csalódott benne senki.

Mivel hódította meg egyetemistáit? Megemlékezéseiket olvasva – hiszen itt másodkézre vagyok utalva – úgy látom, mindjárt az első benyomásra megfogta őket *egyetemes látású, átfogó tudása*, szerénységében is lenyűgöző *intelligenciája*. Író és kora, magyar irodalom és világirodalmi összefüggések, a mestermű mondanivalója és formája átfogóan egységes látásban tűnt elő tanításában. Lényegre mutatott, és nem vezett el a részletekben, ugyanakkor precízen adta – és így is követelte meg – a fontos adatokat. Előadásában – akárcsak szónoklataiban – *az erős logika, világos áttekinthetőség* volt egyik főerőssége, amit szellemének sziporkázása, ízes magyarsága még vonzóbbá tett. De talán leghódítóbbak a költői remekművek bemutatásai voltak. Tudta megszólaltatni a Génuszt, saját szavaival – nem másodkézi méltatások alapján, költőknél pedig nagy *előadás művészettel* tudta a fül számára is közvetíteni, vagyis teljesen adni a mesterművet. Hiszen váltig hangoztatta, hogy a vers a fülnek szól, és nem a szemnek, akárcsak a kotta. A „Ritmika és a versolvasás tudománya” volt egyik legnépszerűbb kollégiuma.

Természetes, hogy az ifjúságnak elsősorban a tudás imponál a tanárban. De kielégületlen marad, ha nem tudja benne meglátni és megszeretni az *embert*. Aki már a kisdíákot is megbecsülő tisztelettel kezelte, hogyan ne nyűgözte volna le egyetemistáit is azzal, hogy mint egyenrangú féllel vitatkozott velük, érvt érvtnek szegezve, nem pedig tekintélyi súlyt. A maga véleményét előadásában sem erőltette, csak szerényen tárta hallgatói elé. Legkiválóbb tanítványaival teázva tartott szemináriumot rendházi szobájában: és türelmesen hallgatta meg a forrongó fiatalság radikális nézeteit. Kirándulásokon – jó cserkész módjára – játékban és nótázással került egészen közel tanítványaihoz. És jó – szinte túljó – szíve szavára hallgatva,

segített mindenkin, aki kéréssel fordult hozzá. Szívesen nyúlt a zsebébe, ha nehezen küszködő diákjait jobb eledelhez segíthette, mint egyik kedves tanítványát, akinek számára napi tejadagra fizetett elő – s aki egész életében hálásan gondol reá. Vagy a másik tanítványa, akinek, doktori disszertációját komoly pénzadománnyal segítette kiadásra... Ilyen evangéliumi tanúságtétel mellett szívesen meghallgatták benne a papot és nemzetnevelőt, aki előadásában világnézetet, humánumot, kereszténységet, magyarságot adott, nyíltan és kertelés nélkül, aminthogy atyai tanácsai a tanulás, tudományos kutatás és nyelvtanulás módszerei titkait is közvetítették tanítványainak.

Tudományos munka

A katedra, szemináriumi munka és személyes érintkezés tanító-nevelő munkája mellett, – ami maga is rengeteg készüléket, olvasást, tanulmányt igényelt, igen jelentős időt szentelt Sík Sándor a tudományos munkának. Öt kötet e munka gyümölcse. Itt csak felsorolhatjuk: Pázmány. Az ember és az író (1939), Zrínyi Miklós (A Magyar írók című sorozatban, 1941). És tudományos főműve: a háromkötetes Esztétika (1942). Ide sorolnám még a Magyar Remekírók újabb kiadású sorozatában – emlékezetem szerint a negyvenes évek elején – kiadott, bevezető tanulmánnyal ellátott, szemelvényes Pázmány-kiadását.

Évek folyamán a fáradhatatlanul végzett diák-pasztoráció természetesen torkollott bele a felnőtt-pasztorációba: volt diákgyónói felnövekedve és megházasodva tartották a kapcsolatot egykori lelkiatyjukkal, és a cserkészmozgalmi munka, azután a főiskolások között töltött hosszú évek fokozatosan eltolták a lelkipásztori munka súlypontját a *felnőtt-pasztorációra*. Ezért érezte szükségét, hogy a diákimakönyv folytatásaképp, ugyanabban a szellemben és stílusban felnőtt-imakönyvet írjon, most már egymagában. Így született meg a Dicsőség ... Békesség ... című imádságoskönyv (1940), amely terjedelemben csaknem kétszerese az előzőnek. Új részekkel bővült: Keresztény család, Hivatás és felelősség, Szent magyarság. E címek maguk beszélnek. Érdekes összehasonlítani a Keresztény élet című részt az előzővel: mennyire elmélyült, tudatosan természetfölöttibb irányúvá lett, a Krisztus-követésre vetve a fő hangsúlyt. Nem csoda, hogy az első kiadás három év alatt elfogyott, s még 1944 elején megjelenhetett a második.

Szorosan a lelkipásztori munkához kapcsolódik, de egyben magyar misszió is volt a Harmath Artúrral karöltve kiadott „*Szent vagy Uram*” énekeskönyv. A Kodály-féle megújított népdalkincsen felnőtt nemzedék a tárgyilagos modern egyházművészet és a liturgikus mozgalom korában nehezen tűrte a régi énekeskönyvek túlérzelgős, svábdallamú énekeit. A népi szellemben való zenei megújulás Harmath Artúrnak, a nyelvi és művészi megújulás Sík Sándornak érdeme lett az egyházi ének e reformjában. Hála a magyar püspöki kar határozottságának: az új énektár kötelezővé s évtizedek múltán ma már egyeduralkodóvá lett, s nemzedékek számára emlékezetessé teszi Sík Sándor nevét.

Ide tartozik még a keresztény himnuszköltészet remekeinek műfordítás-gyűjteménye: a *Himnuszok könyve* (1943), Sík Sándor már imakönyvei számára jónéhány himnuszt lefordított, és régi óhajnak tett eleget, amikor – Babits Mihály gyönyörű, de kisebb terjedelmű himnuszgyűjteményének sikerén is buzdulva, a háború szomorú napjaiban a hívő középkor e remekét ültette át magyar nyelvre tökéletes formaművészetrel. Hogy ez a könyv is sokak számára az imádsághoz adott indítást, nem kétséges.

Ebben az időben kezdi rendszeresebben *költői* – előadó és szavaló – *estjeit*. Csak aki átélte ezeket, ismeri hatásukat. Az eleinte inkább csak szűkebb körben tartott előadóesteket, a szegedi évek során kezdi rendszeresen és tudatosan apostoli célok szolgálatába állítani. Jellemző példa erre: egy Szeged környéki nagyobb plébánia káplánja kereste fel azzal, hogy az ottani tohonya, érdektelen közönséget fel akarják rázni, s ezért érdekes előadássorozatot rendeznek, de első alkalommal csak komoly névvel tudnak tömeget odacsalogatni: ezért hívja

a Professzor Urat. Sík Sándor az első szóra elfogadta a meghívást. Félórás előadással kezdte a katolikus irodalomról, s utána megkezdte verseinek előadását. Alig engedték abbahagyni éjfél felé. A közönség meg volt hódítva, kimozdult tehetetlenségi helyzetéből s ezután készségesen vett részt a továbbiakban.

A költő Szegeden

Ezzel el is jutottunk a szegedi évek beszámolója során az utolsó, nem kevésbé jelentős mozzanathoz, hogy költői fejlődésének ezt a fázisát ismertessük, főleg mondanivalója szempontjából – hiszen ez az, ami minket itt elsősorban érdekel. „Uram, csak a szívem maradjon gyermek, És el ne vedd a sípomat” – ezzel a fohással kezd, némi szorongás közepette szegedi életét. Az Úr valóban nem vette el, hanem gazdag természettel ajándékozta meg e sípot. Második szegedi évében – a hozzáértők szerint – legharmonikusabb, leggazdagabb kötetével, a *Fekete kenyérral* (1931) lepi meg olvasóit.

„Egy karéj fekete kenyeret Szelnék elétek emberek. Valamit adnék, Valami meleget mutatnék: Egy ember feltakart szívét... Hát egyet mondok: magamat. Nem mondok igent, nem mondok nemet: *Öletekbe dobom a szívemet. Nincs benne semmi, csak szeretet*, Egyszerű, csendes sűrke szeretet” – írja a bevezető versében. Új hang ez, már nem a régi, fiatalos, szenvedélyes pátosz, hanem egy Istenben elmélyült és testvérei felé kitárulkozó szerető szív emberi tanúságtétele, magamegmutatása.

Embernek lenni,
Csak embernek, semmi egyébnek,
De annak egésznek, épnek,
Föld szülte földnek
És Isten lehelte szépnek!

E könyv valóban „egy dalba menekült regény”: a papköltő életének regénye. „Engem magnak vetett a Magvető és kenyérnek, annak is feketének” – írja. Ezzel adva is van a keret: Az életregény első része a mag kalászbaszökkenését mutatja: az édes gyermekkort. Majd „kel a tészta”: elmondja egyetemi éveit a tanulás lelkesedésében, míg nem elérkezik a primicia boldog perce: „Megérintettem a csodát... Most áll az illanó idő.” A harmadik rész – „Kemencében” – a pályakezdés mozgalmas első éveit mutatja a háború és forradalmi idők véres hátterével, viharaival. A „Meleg cipő” című rész az életének delére ért paptanárnak munkáját mutatja tanítványai, lelki gyermekei és barátai testvéries körében. A „Koszorú” című verse papi lelkületének alázatos, őszinte feltárulkozása. Az Alszegehy Zsoltnak dedikált „S.O.S.” „a rozzant vén Európa-bárka” tragikus süllyedését látva hívő bizalommal ajánlja a „csodaváró meztelen imát”.

Fejezzük be a sort a költő és nemzetnevelő életprogramját feltáró „Törvény” c. versével, amely keményen vallja: „Akiben vér van Istenből való, Nekifeszíti szárnyát a viharok.” Leszúri élettörvényét:

Lélek törvénye: harcol, aki hős,
És alkot, aki férfi.
Ez a törvény és nincs tovább.
Teszem a magamét. És ez a minden.
Lesz, ami lesz. Esnek csodák.
És él az Isten.

A harmincas években elhatalmasodó totalitárius irányzatok, – minálunk Gömbös Gyula próbálkozott akkoriban – az értelem pórázától felszabadult, szenvedélytől fűtött tömegmozgalmak a szellem és az erkölcs emberét a magányba kényszerítik. A „*Magányos virrasztó*” (1936) című verseskötetének keletkezését és mondanivalóját ez magyarázza. Határozott „nem”-et mond a Bálványnak:

Nem, ó Bálvány, mi nem bálványozunk,
A monoton litániából
Mellyel hozzád hunyásznak híveid,
Egeket vívó diszharmóniával
Harsan ki férfiénekünk.

Legkiemelkedőbb verse e kötetnek a spanyol polgárháború alkalmából írt „Máglyafüst”. „A Káinok kifent baltái közt, Homlokodon az Ábelek jegyével: Mi lesz veled, te máshonnan való?” – kérdi.

„Rettentő sors! Az egyik fél világ
Fölfalni készül a fél másikat:
Testvéreid egyformán mindaketten,
És egykép ellenük kell mondanod,
Mert a Krisztust feszítik mindaketten,
Te mindakét pogánynak idegen!”

Krisztus követje ilyen körülmények között jel lesz, amelynek ellene mondanak: vállalnia kell részét a nagy Passióból, ma úgy mondanók: a továbbélő Krisztus szenvedéséből.

„A nagy Krisztus-keresztnek rádeső
Részecskéjét, az élő Passiónak
Most teljesülő rejtelmes darabját
Vállalni szívvel: ennyi a tied.”

Bízunk kell, hogy Isten nem rak elviselhetetlen terhet vállunkra.

„Nem kishitű, ne bánd a holnapot:
A rendelés a forró mába küldött...
A munka ég: rabló lennél, ha most
Az izzó percet kis magadra szánád!
Egyetlen egy a szükséges: szeress!
És tégy, amint az Isten adta tenned.
Mindenkié vagy, mert mindenkihez
Küldött szeretni, aki a szerelmes
Keresztről a világot átölelte.
Egy szó a tied csak, áldott életednek
Értelme, célja, foglalatja: Testvér!”

E kötet több hitvallásszerű verse (Hiszek, Óda az Egyházhoz) és a fiatalokat lelkesítő programszerű allegóriája, az Acélemler, közkinccsé vált, csakúgy mint az Istennek szentelt s az altruista női hivatást dicsőítő versei (Apácák, Lány a kötéssel). A kötetnek másik, terjedelemben tán nagyobb csoportját alkotják a természet magányába menekülő költő kedves természeti reflexiói. Kecsepásztorok és kaszálók, cserfa a fenyvesben és ibolyák, a

baromfiudvarban káráló tyúkanyó és a szálló sirály egyaránt meghihetik, és Isten és az örökkévalóság felé terelik gondolatait.

Következő verseskötete az országmegnövekedés és a Teleki Pál alatti belső megújódási folyamat örömeiben fogant, bízó optimizmust lehelő versesgyűjteménye az ötvenesztendős költőnek: „*Az Isten fiatal*” (1940) címmel. „Dús gyümölcs érik szélcsavarta ágon. Kalapom szélét a szemembe vágom: Még elvégzi magáét Ötvenesztendős jó fiatalságom. Te is anyácskám, ráncos Magyarország, De kinövöd még mai magad torzát! Érzem, érzem újul már Ezeresztendős, szép fiatal orcád!” – írja a bevezetőben. De ebben a kötetben ugyanaz a kettős regiszter, mint az előzőben: hitvallás és biztató életprogram egyrészt, és a természet ölen született gazdag reflexiók másrészt. Hadd említsük e kötet egy-két gyöngyét. Kezdjük ünnepi szavalóestjének szíveket nyitogató kezdőversével, a Cinegével. A kertjének bokrán megpillantott cinegétől az istengyermekség gondolatához vezetik reflexiói:

„Igazad van pajtás, cinege, cinege,
Egy fütty az ember élete.
Egy picit fütty az életem,
Elég az gondnak, hogy szép legyen.
Elég az gondnak, hogy jó legyenek
Mindenkinek, amíg lehetek ...
Egy az igazság kicsikém,
Egy az okosság tudom én, tudom én:
Vagyok-e Isten gyereke,
Mint te kicsi testvér, cinege, cinege.”

Így ihleti meg a kakukk madár és a tiszavirág is, elgondolkodtatja a fű a szélben és a pocsolya és egy szebb világba terelik vágyát a zivatar-kék alkonyi felhők – s mikor a csodás reggelen a rigó rikkantását hallja, azon elmélkedik, ki mit szeret, s kérdi: „Hát Uram Isten, mit szeretek én? Mindent, amit elnyílt két szemem lát: A napot, a lombot, a lomha Tiszát, A kemény munkát és lágy kenyeret. Mindent, mindent, mindent szeretek. Egyebet magamnak nincs is mit kérjek: Csak tiszta lehessen test és lélek, Legyen kit szeretnem, legyen mit ennem, És el ne fogyjon a nóta bennem.”

A prófétai attitűd e verseiben ellene mondás a gyűlölködés és háború szellemének. „Mentsd meg lelkedet!” című versében keserűen állapítja meg: „Közöttünk dülva jár Egy aljas új ragály. Ó látni, hallani Hitványán hullani A legjobbak sorát!” – s hívja, szólongatja a választottakat a magányba.

Mint Prohászka lelkét az első világháborúban, úgy az övét is tiltakozásra készíti a háború őrzöngése: „Kemény és karcos légy ma, ének, Légy szikladarab, Hogy odahajthassalak Vérszennyes küllői közé A század undok páncélszekerének.” Különös erővel tör elő lelkéből „a két pogány közt egy hazáért” vérző magyarságért való aggódás, amikor a Dolomitok közt járva egy katonatemetőben, „nehéz osztrák nevek közt” megpillantja egy hősi halált halt magyar császárivadász, Czinege Rudolf nevét, mellette az elfakult, picit nemzetiszínű lobogóval, és felveti a Czinege Rudolf című versében a nagy kérdést: „Lesz-e vagy nem lesz bukott Magyarország? ...”

„Feleljetek, ti nagyszerű halottak!
Meghalni nálunk csodaszépen tudtak
Mindig a hősök, halni másokért:
De élni, élni, élni magatoknak
Ez az, mit most a végzet-óra kérd.”

„Az élet és szétomlás határán” felszólítja a „történelmi bárányt”, a „jámbor Czinegék” fajtáját:

„Mindenné kell ma válnod egymagadnak,
Czinege Rudolf, utolsó magyar!
Egyetlen magyar a kereszt alatt,
Mozdulj, felelj hát, felszólítalak,
Kényszerítelek: van-e még remény?
Van-e még benned sirszétrugni élet?
Vagy jól pihensz a német kő tövén?”

Bízó optimizmusa életigenlő választ olvas le a lobogócska lobogásában, és a virrasztó szegedi fiatalokat is a szebb jövő víziójával biztatja: „Látom, látom az újszülött keresztet Egy templom homlokán Felfényleni az elzörömbölő szennyes vihar után.”

Ez az optimizmus azonban nem tétlen jobb jövővárás, hanem az állandó önreformra, helytállásra, a másokért és a szent ügyért való odaadásra serkentő „építő nyugtalanságból” fakad. Erre tanúságtételül szolgál az imádsággá vált „Ments meg Uram!”:

„Csak attól ments meg, keresők Barátja,
Hogy ne nézzek se előre, se hátra.
Tartsd rajtam szent, nyugtalan ujjad,
Ne túrd Uram, hogy bezáruljak! ...
Ne túrj megállni az ostoba v a n -nál,
S nem vágyini többre kis mái magamnál.
Ha jönni talál olyan óra,
Hogy megzökkenne vágyam mutatója,
Kezem kezedben ha kezdene hűlni,
Más örömén ha nem tudnék örülni,
Ha elapadna könnyem a más bűnén,
A minden mozgást érezni ha szűnném,
Az a nap Uram, hadd legyen a végső:
Szabadíts meg a szürkéségtől!”

Éveken át imádkoztuk többre törekvő fiatalokkal ezt a verset, s énekeltük a másikat, „Légy csendességben”, amely az igénytelen hétköznapiok csendes vértanúságára való felkészülés gondolatát lopta a lelkekbe:

„Légy csendességben: Isten hogyha hív,
Halkan szólít, mint pásztorhangú síp.
Kelj fel, és indulj engedelmesen,
Kutyuska-vígan, bárány-csendesen.
Ne nézz se jobbfelé, se balfelé,
Csak az egyenes út az Istené.

Ha szeges öv, ha véres máglyaláng:
Te mosolyogj, és mondd, hogy Miatyánk.
S ha tán a Hang a véres Hegyre vitt,
Hol elveszik a világ bűneit,
Szelíden lépj a szegezők elé:
A nyíró béres is a Pásztoré.”

Röviddel az imént ismertetett verseskötet után megjelent (1940) a harminc költői év teljes termését egy kötetben egyesítő kötet: *Sík Sándor Összes Versei 1910–1940*. E kötet épp úgy csúcspontot jelentő zárókö a szegedi életszak végén, mint a tudományos sort két év múlva lezáró Esztétika.

Nem hagyhatjuk említés nélkül Sík Sándor drámai működését sem. Még az előző időszakban jelent meg *Zrínyi* című drámája, amely épp úgy a két malomkő közt őrlődő magyarság sorstragédiája, mint a szegedi évek folyamán írt *István király*. A dráma „nagy jelenete”, amikor az országépítő szent király vérszerinti rokonára, Vazulra akarja hagyni műve folytatását, csak azt kötve ki, hogy kereszténnyé legyen. Vazul csábítja a trón, de képtelennek mondja magát vére megtagadására, mire István király azt válaszolja: Ma még nem tudod, de holnap az Isten ereje száll beléd és mindent megtehetsz ... Amikor azonban Vazul végleg nemet mond, a szörnyű dilemmából (Magyart elnyomni Péterrel, vagy keresztényt irtani Vazullal) csak egy kiutat lát: „arcába csapni az emberi bölcsességnek” és Szűz Máriának felajánlani a koronát... A dráma a Szent István jubileumi év alkalmával a Nemzeti Színházban is előadásra került, és hálás darabja volt a műkedvelő színpadoknak. Két ifjúsági előadása rendezésében vehettem részt – középiskolásokkal és egyetemistákkal is – és tapasztalhattam, milyen nagy hatással volt e dráma az ifjúságra. – Végül megemlítem az *Advent* című szavalókórusra írt oratóriumát, amelyet a szegedi dómtéren mutattak be.

3. Sík Atya

Sík Sándor a háború után nem tért vissza egyetemi katedrájára, noha megtehetette volna. Ekkor új szakasz kezdődik az életében. Megértjük a változást, ha ismerjük a két szakasz közé ékelődő vízválasztót, vagy mondjuk inkább: az új szakasz bevezető „noviciátusát”: az ostrom alatti óvóhelyi élet és a romok között való csendes tervezgetés hónapjait (1944. december–1945. március). Ezt az időt közvetlen közelében élhettem át, s így gazdag élményanyagra támaszkodhatom.

Az óvóhelyi életben fogékonyak voltak a lelkek. Keveseknek kijutó, ritka kegyelem volt az ostrom borzalmi közepette is valami felszabadultságfélét érezni a fölösleges sallangoktól, és teljesen ráhagyatkozni az isteni Akarat rendelkezésére. Sokaknál a lélek kész volt ugyan, de a test, az idegzet erőtlén. Az ilyenekre különös áldást jelentett Sík atya örökké tréfálkozni kész derűje, az a természetes szeretet és jószág, amely egyéniségéből áradt. Napközben kivette részét a közös munkából, vagy csendben imádkozgatta a szentolvasót. És a sötét est csendjében szavalt nekünk kedves költőinek, – elsősorban Arany Jánosnak a verseiből, de persze a magáéiból is.

És most jön az, ami eltörölhetetlen nyomokat hagyott az érdekeltek lelkében: az ostromidőben való *lelkipásztori munka*. Amikor az orosz csapatok bevonultak Budára, és hetekre megszakadt a kapcsolat a két városrész között, Marczell Mihály érseki provokárius rendelkezésére egy-egy rendház, vagy népesebb papi közösség kebeléből kis pasztorációs csoportok alakultak, amelyeknek tagjai eleinte kettesével, majd egyedül járták az óvóhelyeket. Délelőtt az alkalmas házakat kellett felkutatni, ahol igény és lehetőség volt a délutáni szentmisére. Ebéd után korán elkezdtük a gyóntatást, ezt követte a szentmise asztalon; egész közel, körénk zsúfoltan a hívek, a betegek ágyban; rövid szentbeszéd, és

igyekezni kellett, mert 5 órára már otthon kellett lenni, utána „felkoncolást” ígért a városparancsnok. Közben ismételten bombatámadás volt, szó szerint romok és holttestek között vitt az út, néha kapualjtól-kapualjig, meglapulva. Ebben az izgalmas légkörben folyt ez a lényegre szorító, leegyszerűsített pasztoráció. Tanítórendi papoknak, akik megszokták, hogy tanáros gonddal készüljenek jóelőre nem oly gyakori prédikációikra, szinte forradalmi újság volt ez a „rohampasztoráció”. Ez újszerű munkánk kezdetén, hogy tanuljak valamit, Sík Atya mellé kértem beosztást, – pasztorációs részlegünket Tomek Vince, jelenlegi Generális Atyánk vezette, – és előtte beszélgettünk az előkészületről. „Most valami újat kell próbálni, – mondotta, – valami egyszerűet; lényegeset és vigasztalót mondani, testvéri szívet mutatni. Már a forma is, ahogyan asztalon, pohárból, közöttük misézünk és mellőlük (s nem felettük) beszélünk, erre utal.” Még ma is emlékszem, hogy milyen egyszerűen beszélt a szenvedés értelméről, magyarázva – a kolosszei levél (1,24) kapcsán – hogy mennyiben tudjuk magunkban kiegészíteni Krisztus szenvedéseit, szívesen vállalva – a Máglyafüst szavaival – a nagy Passió ránkeső részecskéjét.

Nem kétséges, hogy ennek a pasztorációs életnek nem egy megrendítő élménye, az első találkozások távolállókkal, nem gyakorló hívekkel, akik a halálveszélyben tértek vissza Istenhez, és a lehetőség, hogy szabad folyást engedhettünk az isteni Irgalomnak, – hiszen szinte korlátlan felhatalmazásaink voltak a halálveszélyre való tekintettel, – Sík atyára is mély hatással volt.

A romeltakarítás heteit – dunaparti rendházunkból kilakoltatva – egy józsefvárosi apácakollégiumban töltöttük. Itt már szélesebb körben tartott Sík Atya verseiből előadóesteket, s a versek összeválogatása nem ötletszerűen történt. A lelkek porhanyósak voltak, és ekkor valahogy mimagunknak is többet mondott az istengyermekség lényegéről a Cinege, a helytállásról az Acélember, az apácák áldozatos életéről (micsoda példáit láttuk ennek!) az Apácák, a „sírészétrügni életre” szóló Rudolf Cinege ...

Ekkor született meg lelkében – néhány legközelebbi barátjának a biztatására is – az a gondolat, amely első pillanatban a fiatalabbakat fájóan érintette, hogy búcsút mond az egyetemi katedrának, és kizárólag költői meg papi tevékenységgel végez apostoli munkát. Ma már kétségtelen, hogy ez volt a leghelyesebb választás. Az új nekiindulást ő maga később kedvesen így kommentálja:

„Már a dallam, csak a dallam
Lesz a regulád,
Indulj, mást ne vígy az útra,
Csak a furulyát.”

Bízó, fiatalos optimizmus kellett hozzá: új életformát kezdeni 56 esztendőskorban. És Sík Atya győzte optimizmusával. Új verseskötetének a címe is erre céloz (*Győződ-e még? 1945*). A romok között, „hétországgraszoló temetés” után is meri, akarja a tavaszi „mozdulás, foganás, jövő” hírnökét látni:

„Akarom hinni, ami képtelen:
Ha elrohadt a szép jelen,
Rothadtan ad kalászt a mag.
Fecskeköszöntő gyerekekkel
Gyerekeknek érzem magamat.

Csak a napfény, csak ami égi,
Csak az maradjon bennünk régi,
A többi minden új legyen!
Akarok hinni. Felhajítom
A levegőbe süvegem.”
(Fecskét látok)

A rendfőnök

Az új tavaszvárás a kis, meghitt szerzetesi család közösségében érthetően a tanítórendi jövő problémái felé is terelte a figyelmét. Tomek generális atya volt a szobatársa, akinek mindig rendünk sorsa volt a legfőbb gondja. Visszaemlékezéseiben így örökíti meg a jövőbemutató napokat:

„... nem halálra: új életre tárta
A két barát egymásba font kezét:
Míg szótalán, megilletődve járta
Utcák és multak véres rom-mezét,
Akart nem sírni, nem merengni hátra,
Aggódva lesván az élet neszét
S egy csöpp szobában meghúzódva ketten
A szent jövőt álmodtuk önfeledten.”

A következő évben (1946) lett Dr. Tomek Vince a magyar piarista rendtartomány főnöke, aki maga mellé veszi a rendfőnöki tanácsba, asszisztensnek Sík atyát, s mikor egy újabb év múlva (1947) a rend római egyetemes káptalanja első ízben választ magyar piaristát az egyetemes rendfőnöki tisztre Tomek Vince személyében, ő Sík Sándort nevezi ki a magyar rendtartomány élére, aki rendfőnök maradt haláláig.

Valamit kell mondanunk Sík Sándorról, a rendfőnökről is. A legrövidebben így jellemezhetném: *atyai és testvéri* volt. Legfőbb gondjának tartotta mindjárt az elején, hogy családias, otthonias légkört teremtsen a rendházban. Arra, hogy atyai felelősségét mily komolyan értelmezte, jellemző volt első lelkigyakorlatunk rendfőnöksége idején. Tulajdonképpen maga vezette az egész rendtartomány lelkigyakorlatát addig egészen szokatlan módon. Összehívta a vidéki rendházakba kiküldött lelkigyakorlatoztató atyákat, és egy napon keresztül átbeszélte velük a lelkigyakorlat lényeges mondanivalóját. Tudvalevőleg csak monachális rendekben adja a lelki-szellemi irányítást az apát a rendtagoknak. Akkor Sík atya felelősségének a tudatában ilyen igénnyel lépett fel tanítórendi keretben is.

Atyai és testvéri lelkületére két konkrét példát hozhatok fel. Egy ízben külső, kényszerítő körülmények folytán igen lesújtó rendelkezést kellett közölnie egyik, jóval fiatalabb rendtársával. Reggel szentmiséje után hívatta, és látható, őszinte megindultsággal közölte az illetővel a fájdalmas tényt, s hangsúlyozva, hogy ezt a keresztet nem ő rakja az illető vállára, hozzáfűzte: „Mai szentmisémet azért ajánlottam fel, hogy ezt férfiasan fel tudja dolgozni önmagában” – s aztán megölelve bocsájtotta el. Ezzel súlyos lelki krízistől óvta meg az illetőt, amint az később bizalmasan elárulta.

Általánosabb jelentőségű példa az engedélyezett rendi kereten kívül élő rendtagokkal szemben tanúsított magatartása. Tudvalevőleg ez a legkényesebb és legnehezebb problémák közé tartozik, mert a kereten belül élők érthető módon védik rendi munkájuk lehetőségét, viszont a kint, partravetett halként élő rendtagok vágyódnak a szerzetescsalád közösségébe ... Sík atya e téren mintaszerű volt. Mindig a legnagyobb szeretettel és kedvességgel fogadta a „keretenkívülieket” – amikor – az okosság elve alapján igen ritkán megjelentek a rendházban.

Még valamit kell kiemelnünk Sík Sándor rendfőnökségével kapcsolatban. Azt a nagy megnyílottságát „új idők új dalai” iránt, amelyek a tanítórendek számára új utakra és lehetőségekre mutattak. De ez már szorosban kapcsolódik a következő munkakörhöz.

Katolikus Akció

Nem volna teljes a képünk, ha nem szólnék Sík Sándor mozgalmi munkájáról a Katolikus Akció keretén belül a háborút követő első években. Mert ennek a lendületes megindulásnak az éveire igazán ráillik a szó: ponderantur non numerantur. Szép tavaszi nekizsendülés volt az, különösen ifjúsági és kulturális téren. Öntevékeny, dinamikus, komoly lelki és világnézeti nevelést adó mozgalmi élet bontakozott ki a régebbi statikus egyesületi élet helyett. Sík Sándor, mint a Katolikus Akció alelnöke, nemcsak a legfőbb irányításban vett részt, hanem tevékeny szerepet vállalt előadások, lelki gyakorlatok, konferenciák és szavalóestek tartásával (1945–1948).

Ekkor azt csodáltuk benne a leginkább, hogy milyen alázatos, tanulékony lélekkel tudott nála jóval fiatalabbaktól új eszméket elfogadni. Csak azt kívánta meg, hogy az újat a régi iránti megértő megbecsüléssel az előzményekre építsük. Szívesen ment bele hosszas eszmei és módszери vitákba, alaposan átolvasta az érveket alátámasztó újabb külföldi irodalmat, pápai megnyilatkozásokat – és szívesen hagyta meggyőzni magát. Azután már lelkesen felkarolta, sőt intuitív meglátásaival ekkor már ő védte azokkal szemben, akik nem voltak oly fogékonyak, mint ő. Így például fiatalabbakat megszegyenítő fogékonysággal ismerte fel a tanítórendek nagy felelősségét és új nevelői lehetőségeit az egyházközségi lelkipásztorkodás terén, valamint a Katolikus Akció világi apostolképző munkájában. Elvi jelentőségű tény, hogy abban a pár évben – amíg és amily mértékben csak lehetett, – mindezt a munkát lelkesen fel is karolta.

De a Gondviselés azt is megadta neki, hogy amikor mások számára mindez szélesebb körben lehetetlenné vált, – Ő még egymaga országos hatósugarú világnézeti, hitbeli nevelőmunkát végezhesen. Az ötvenes évek elején, amikor a templomon kívül szinte lehetetlenné vált már a katolikus világnézeti nevelőmunka, egy alkalommal szűk körben keseregtünk tehetetlenségünkön. Sík atya egyszer csak megszólal félhangosan, szerényen mentegetőzve felénk, szinte hangosan gondolkozva önmagában: „Hálát kell adnom az Úristennek, hogy mégiscsak adott nekem két lehetőséget valamit tenni az Isten Országáért: az egyik a Vigilia, a másik a konferenciák.” Valóban, páratlan hatású két eszköz egy olyan papi egyéniség kezében, aki lelkiességgel, intelligenciával, költői intuícióval, a szó és a toll művészetével s vonzó emberségével úgy tudta kezelni ezeket az eszközöket, mint Sík Sándor. Ezért most ezekről kell szólni.

Vigilia

A Vigiliát méltán emlegethette atyai büszkeséggel. 1947 és 1952 között még közelebről figyelhettem, mennyire ő volt a lap lelke és irányítója. Tudjuk, hogy idővel, kora előhaladtával és betegsége elhatalmasodásával tevékenysége, szerepe a szerkesztésben szükségképpen csökkent: inkább nevével fémjelezte a lapot, amelyben azonban mindvégig megjelentek a versei, konferenciái, cikkei. A jövő történésze fogja megállapítani ennek a nívós folyóiratnak a helyét és jelentőségét mind irodalmi, mind egyházi vonatkozásban. Mi csak meghatódással és tisztelettel vesszük a kezünkbe, és hálát adhatunk, hogy a korlátolt lehetőségek világában a magyar katolikus értelmiség a Vigilia sok értékes tanulmánya révén szellemi-lelki táplálékhoz jut, kapcsolatban marad a világegyházzal, annak áramlataival. Egy bizonyos: Sík Sándornak nem kellett szégyenkeznie azért a nívóért és irányért, amelyet

lapjának adott, és a szerkesztésben utódainak sem kell majd szégyenkezniök, ha az édes teherként rájuk nehezedő, felelősségteljes örökséget Sík Sándor szellemében vezetik tovább.

Konferenciák

Konferenciabeszédeit az Egyetemi templomban kezdte, Prohászka szószékén, 1949 vagy 1950 nagybőjtjében. A Miatyánkról szól az első sorozat. A templom tele volt egyetemi ifjúsággal – 12 főiskolai lelkész működött akkor Budapesten, jegyezhetjük meg magyar büszkeséggel, de szomorúan, ha mint katolikusok most a Nyugaton szemléljük a kihasználatlan lehetőségeket. Utána Sík atya adventi konferenciákat is tartott a piarista kápolnában, s aztán a hét más napján megismételte a belvárosi templomban. A kápolna és a templom mindig zsúfolásig megtelt fiatalokkal, öregekkel egyaránt: ott volt a pesti katolikus intelligencia vallási elitje. Utóbb már csak az új, Mikszáth Kálmán téri gimnázium kápolnájában beszélhetett, de a hangszórók közvetítették, s a lépcsőházban, aulában, folyosókon lélegzetviasszafojtva figyelték a szavait. Volt valami különös varázsa ezeknek a konferenciáknak. Mi volt ez? Megkísérlem elemezni.

Az egyik, úgy érzem, ebben az igazságban gyökerezik: fides ex auditu. A hit elsősorban a hithirdető élő szava nyomán terjed. S olyan időkben, amikor a közvélemény hitetlen, amikor sokakban megingott a hívek bizalma, szinte elementáris erővel tör fel az igény: hallani az Úr hiteles hirdetőjét. S ekkor egy olyan papi egyéniség, akinek az élete és működése nyitott könyv volt, akire cserkészneinek és tanítványainak a tömege oly nagy tisztelettel tekintett fel, aki imádságoskönyveivel, verseivel, zsoltárfordításaival annyi ezer lélek imaéletét gazdagította, hogyne vonzotta volna a hívek tömegeit szószéke alá?

És akik odajöttek, nem csalatkoztak. A felszínes szemlélő talán azt gondolná, hogy a művészi forma bővölte el hallgatóit. Bár igaz, hogy rendelkezett a jó szónok minden tulajdonságával, művésze volt a magyar nyelvnek, és kellemesen csengő hangja a suttogástól a harsogásig gazdag regiszterű volt, de ez még nem magyarázza meg, hogy akik odasereglettek, újra meg újra eljöttek őt hallgatni.

Az első pozitívum, amit komoly gazdagodásként könyvelhettek el hallgatói, az a szolid teológia, a komoly doktrína, a *súlyos mondanivaló*, amit e beszédekben kaptak. Csak rendtársai, közeli barátai tudják, mennyi fáradtsággal, szorgalommal, kínos gonddal készült konferenciáira. Hónapokkal előtte gyűjtötte már forrásait, s ezeket behatóan átméltálta. Természetesen elsősorban a Szentírásra támaszkodott, de áttanulmányozta az egyházatyák és egyházdoktorok tanításait Szent Ágostontól Szalézi Szent Ferencig, a legújabbkori nagy teológusokat Newmantól Guardiniig, és bőven idézett a világirodalom s a magyar irodalom nagyjaiból. Azt csak kevesen tudják, hogy milyen alázatosan konzultálta meg az egyes szakteológusokat, sokszor fiatal rendtársait is. Ebben a nagy gonddal összegyűjtött, sokszor hatalmas anyagban azután olyan világos, áttekinthető rendet teremtett, hogy sokan ezt csodálták benne leginkább. Kristálytisza, áttetszően *világos logikájában* látom azt a másik pozitívumot, ami a tartalmi érték mellett már egymaga is kielégíthette azokat, akiknek ép, szilárd hitük volt, csak elmélyíteni jöttek hitbeli tudásukat, lelkiéletüket.

De a soványabb hitűeknek, valamivel távolabb állóknak ennél sokkal többet jelentett izzó meggyőződése, *magával ragadó lelkesedése*. Mindenki tudta, hogy ez az ember az életét tette rá arra, amit mond. S mivel épp ő volt, aki szólott, az ateista világban felnövő sok fiatalember számára, – akik hitoktatásban alig részesültek, de annál többet hallottak a vallás és tudomány összeférhetlenségéről, – az lett Sík Sándor, ami Prohászka volt a századforduló liberális értelmisége számára: élő apológia. Mert az a tény, hogy egy ily tudós és művész papi egyéniség, akiről látnivaló, hogy érti és átérzi kora szellemi áramlatait és problémáit, aki életében harmonikus szintézist tudott szellem és anyag, lélek és test, isteni és emberi között

teremteni, és egy jottát sem enged hitéből és egyházhűségéből: maga az *élő apológia* az Evangélium és az Egyház igazsága mellett.

Sík atya beszédeinek a magával ragadó lelkesedés mellett volt még egy másik nagy vonzóereje, különösen finomabb lelkek számára: *nemes előkelősége*, a szó legigazibb értelmében. Távol volt tőle minden olcsó hatásadás, mindenféle polémia és politika. Nem hadakozott, nem gúnyolódott, hanem mint pedagógiájában általában: felemelni akart, nem lesújtani; nem ütni, hanem simogatni; nem ijeszteni, hanem megnyugtatni; nem szomorítani, hanem örvendeztetni. Annyira, hogy néha már-már hiányoltuk a katolikum szempontjából elengedhetetlen antipólusokat, hiszen kell az üdvös félelem, szomorúság, korholás is, – hiszen tudjuk, hogy az Üdvözítő ostort is ragadott ... De épp azért, mert sokan sajnos megfordítják az evangéliumi arányt, és jóval többet hadakoznak, korholnak, ostoroznak, és többet foglalkoznak a negatívumokkal, mint ellenkezőleg, – igen felemelően hat a pozitív beállítottság, az örömhír meghirdetése. Különösen oly légkörben, amikor a lelkek különösen szomjaznak a vigaszt, a megnyugvást, – a szeretetet.

És ezzel elérkeztünk a kérdés sarkallójához. Sík Sándor középponti mondanivalója a szeretet. „Egy volt minden második szó a számban: A szeretetet oly nagyon kívántam, Mint édesanyja emléjét a kisdéd”, – vallja maga is. Jellemző, hogy utolsó leközölt konferenciájának – témája is a szeretet (Vigilia, 1963. április). Ez volt utolsó szava a szószéken. Önkéntelenül is Szent Jánosra, a szeretett tanítványra gondolunk, aki öregkorában egyre csak ezt hajtogatta: Szeressétek egymást. S ő, aki azt ajánlja, hogy az egy „Testvér!” szót mondjuk életünkkel és halálunkkal: ezt a szó szoros értelmében megvalósította. *Az élénk élt szeretet példájának a sugárzása, – ez Sík Sándor varázsa.*

És ez a sugárzás tudatos volt. Ezzel a programmal indult az ifjú papköltő: szentjánosbogárként szétsugározni az Isten Arcáról beléégett szeretetet. Ez a szeretet öt évtizeden keresztül egyre gyarapodott, mélyült benne és termékenységében megsokszorozódott. Ő maga említi általánosságban: „Amelyik lélek magába vette az Istentől sugárzó szeretet fényét és melegét, amely ember gyakorolta cselekedeteiben, abban úgy meggyűlik a meleg és a fény, hogy természetszerűleg kiárad belőle” (Vigilia 1963, 204). És ismételten hangoztatja, hogy „*az Isten Országá sugárzás útján terjed*”. A szeretetről szóló, említett konferenciájában másokról mondja: „De ki ne ismerne olyan embereket, akik csak úgy vonzzák magukhoz az embert, akikhez a hetedik szomszédból mennek el az ismerősök vigasztalásért és segítségért, mert érzik, hogy erő sugárzik belőlük.” És erről a sugárzásról, amelyről boldogan vallja: „Így érdemes, így nagyszerű, így emberi élmény az élet” (Vigilia, uo.), megállapítja, hogy *ez az igazi tanúbizonyoságtétel Krisztus mellett*: „A mi életünkben kell az embereknek meglátni Jézust. Nem a szó számít: a tett számít, a cselekedet. A legfőbb Krisztus-propaganda: jónak lenni, szeretetreméltónak lenni, kedvesnek lenni, kötelességet teljesíteni, hordani magamban és *sugározni az Úr Jézus képét*” (Vigilia 1960, 395).

Ez a nemcsak az oltár mellől, a szószékről meghirdetett, hanem egy már az alkonya felé közelgő, szép, gazdag, teljes életben *átélt és kisugárzó jézusi lelkület*, úgy vélem, Sík Sándor prédikátori hatásának és varázsának a legmélyebb titka.

A harmadik életszak vázolásánál, a külső működéssel kezdve, s fokozatosan kívülről befelé haladva, most még közelebről meg kell tekintenünk a papköltő estéjét, gyönyörködni „az ősz dicséretében”, fogadni az utolsó „áldást”, amit felénk int, végül röviden szólni Sík Sándorról, a misztikusról, és arról a szent örökségről, amelyet ránk hagyott.

Az „őszikék”

Eredetileg a költő estéjéről kívántam még röviden szólni, egy kis ízelítőt csatolva az *Őszi fecske* (1959) című verseskötetből, továbbá szólni a misztikusról és a síksándori örökséggel kapcsolatos felelősségünkről¹. De azóta napvilágot látott a költő posthumus verseskötete, az *Áldás* (1963) – és mily gazdag tartalommal! – valamint a költő művészi önvallomása (1941) egy eddig kiadatlan levelében² és néhány értékes tanulmány barátaitól, közvetlen munkatársaitól³. Ezt az új forrásanyagot lehetetlen volt kiaknáztatlanul hagyni. Ezért kissé behatóbban foglalkozom az őszikékkel⁴, amelyek oly gazdagon és telten tárják elénk „a tarka ősz csorgó gyümölcseit. És illatát egy visszatért tavasznek, Egy emberélet minden illatát”, hogy bennük mint gyűjtőlencsében látjuk, mit akart és mit tudott Isten kegyelmével megénekelni és megélni életében és halálában Sík Atyánk. A behatóbb tárgyalással adódó aránytalanságot már csak azért is vállalnom kellett, mert az emigrációban ritka hollószámba mennek ezek az új verseskötetek, és ezért az őszikéket Sík Sándor költészetének jó ismerői is kevésbé ismerik.

Az első – formai elem – ami feltűnik: az őszi termés nagy *gazdagsága*. A költő, aki háborús időkben hosszú hónapokon keresztül néma volt, életének őszén egyre jobban elmélyülő kontemplációkban kiértett termését gazdag asztagokban tárja elénk. Időnként csak úgy „fojtogatta” az ihlet. Ezért zúgolódik szerényen a sors ellen, amikor rendfőnök lett: „Így lett a szegény Jónás (a silány, De mégis csak próféta) – kapitány” és arra kéri az Urat, „vessen már véget a fojtogató mesének”:

Siess Uram, ne késlekedj sokat,
Mert halálosan fáj és fojtogat
Ami belőled bennem fül: az ének.
Ó engedj énekelnem Ninivének.
(A fordított Jónás próféta)

Az ének ellenállhatatlan erővel tör ki belőle – a költő végig akarja mondani mondanivalóját:

Mindegy, én lelkem, jöjjön ami jön,
Emberjussodból semmit el ne engedj,
Szónak születéssel, mely kimondatott:
Hadd mondja végig, amit belezengtek.

Szent jogának tartja, hogy e hivatását öreg-betegen is mindvégig teljesítse.

¹ Hangsúlyozni szeretném, hogy tanulmányom további részében is elsősorban mondanivalója szempontjából foglalkozom Sík Sándor költészetével, nemcsak azért, mert az esztétikai méltatásra nem érzem magam illetékesnek, hanem elsősorban azért, mert olvasóimat a költő lelkivilágával igyekszem megismertetni, ide ablakokat nyitni versein keresztül.

² Sík Sándor kiadatlan levele Takács Ernőhöz (versei kiadójához) 1941. márc. 9. Közölte a *Vigilia* 1964. januári száma „A költő vallomása művészetéről” címmel.

³ Ohmacht Nándor: Sík Sándor rejtett vonásai. *Vigilia*, 1964. január. Spectator: Sík Sándor utolsó napjai. MPE 1965, 30-31 szám. [Lásd itt a Függelékben.] Csanád Béla: A katolikum Sík Sándor költészetében, *Vigilia* 1964. október.

⁴ Az „őszikék” megosztása: Az *Őszi fecske* című kötetben 87 vers az 1946 és 1958 közötti időszakból, az *Áldás* című kötetben még pótlólag ebből az időből 61 vers, valamint az addig csak részleteiben közölt *Keresztút* című ciklus, továbbá az 1958 után íródott 42 új vers.

Ezt vallja büszkén, nem kis költői és prófétai öntudattal, amikor Balanyi György öreg és betegeskedő barátját testvéri aggódással inti, hogy pihenjen, gondot-könyvet-versírást félretéve: „Kérdezd meg a fáradt pacsirtát, Miért énekel, amikor repül?” ... „Kérdd a világtalan Homéroszt Vagy Beethovent, a siket hőroszt: Miért nem szűnnek dallani.”

... akit az arkangyal egyszer
Parazsával ajkon perzselt,
Annak nincs többé kegyelem.

Akarja bár, vagy ne akarja,
Dadogja bár nehézkes ajka
Bénulva tán a szózatot:
De tudja, hogy halála lenne
A nap, melyen kihülne benne
A szó, melyért meggyújtatott.
(Levél Balanyi Györgyhez)

S mikor önmaga is „dörmög a múzsával” betegágyán, mert lelkiismerete már azt mondaná, hogy immár csendességgel forduljon „nagy Csend elé” s imádkozzék, hallja a Múza parancsát:

Egy az Isten, egy a Törvény,
Egy az élet is:
Míg az Isten írnod adja,
Ahogy Isten írnod adja,
Írsz.
(Dörmögés a Múzsával)

Az ősz dicsérete

Ami az ősziékben – érthetően – új hang a számunkra: az öregkor érett-teltségének élménye, a költő egyik legszebb versének szavával élve: az ősz dicsérete.

... legzengőbb a lomb zenéje őszkor,
Bimbó-s, virágnál mézebb a gyümölcs.
Elzúg a harc és elzajong a hőskor:
Harcosnál, hősnél emberebb a bölcs.
Ó lombos erdők őszi orgonája,
Milyen teli-mély a te muzsikád!
Ezer sípod egyszerre intonálja
Az emberlét ezernyi dallamát.
Tavaszi illata, nyarak szenvedelme
S a tiszta tél kristály nyugalma benne.

Szeretete – életének alapélménye, vezérmotívuma – megérett, elmélyült. Ami kezdetben fiatalos program ígéret volt, az most igazolást nyert; egy hosszú emberélet folyamán, viharos időkben férfiasan vállalt felelősség és munka során, a költői és apostoli hivatásnak való teljes odaadottság félszázadában beérett, valósággá vált. A lobogó lángolásból mélyizzás lett. Egyízben ő maga is csodálkozva kérde, mikor lelkes fiatalok egyik ifjúkori versét szavalják: „Mi ez a dal? Ki énekelte? Hogy tudtam akkor mondani?”

Amikor napvilágra hoztam,
 Őt búgta minden idegem,
 És mégis: ahhoz, ami mostan,
 Szegényes volt és idegen.

Csak most él igazán egészen
 Most mondja azt, ami vagyok
 Most tükrözi teljes egészem
 S azt, ami énemél nagyobb.
 (Unokák)

De nemcsak a szeretet elmélyülése, hanem az öregkor bölcsessége és a bölcsekhez illő őszinte alázata teszi gazdaggá ezt az őszet. „Mennyivel több nekem a Valóság, Mint ahogyan a húszéves agyacska Képzelte és szomjazta a világot ...”

Mindent felülről néztem akkor,
 Most – most alulról nézek én.
 A szép szónál szebb a valóság,
 Attól vagyok ma részeg én.

Kozmikus szeretet

Az eddigiekben már láttuk, hogy Sík Sándor középponti témája a szeretet, az Isten- és emberszeretet. Az őszikékből úgy tetszik, hogy ez a szeretet még jobban kiterjed, átfogóbbá, egyetemesebbé lesz, *kozmosz* tett tárgyat, mindent – és a mindenekben Istent.

Íme, előljáróba, egy kis adalék „A búcsúzó Naphoz” írt verséből:

Vidd, égi postás, a szívemet küldöm,
 Köszöntök embert, fát és csillagot,
 Akiket látnom meg nem adatott
 Ezen a dús, de fősvénymarkú földön.

S ha összejutsz az égi körmenetben
 Azokkal is, miket csak sejtenem,
 Csak hinnem enged szűkös szellemem,
 Mondd el nekik, hogy őket is szerettem.

S ha eljutnál a Központ közeléhez,
 Ahol mindenben minden Aki Van,
 Sóhajts elébe halk bizalmasan,
 Hogy lelkem nála kisebbet nem éhez.

Mielőtt a részleteket elemeznők, érdekes lesz felidézni a költő programját posthumus önvallomásából, s akkor láthatjuk, mennyire tudatos és pedig nem magára kényszerített, hanem szükségszerű, meggyőződéséből fakadó magatartással állunk szemben.

„... az Isten-szeretet már mivolta szerint sem tud csak Isten-szeretet lenni. Aki azt mondja, hogy szereti Istent, felebarátját pedig gyűlöli, az hazudik, mondja Szent János. De aki Istent szereti, nem szorul Szent Jánosra, hogy ezt megtanulja: megmondja neki a saját szíve. Abban a szeretetben, amelyet a mély vallásos élmény, az «Isten-szeretet» hoz létre,

szükségszerűen benne van ... az ember-szeretet, az élet-szeretet, a minden-szeretet: a fenntartás nélküli egyetemes szeretet. Az Isten nemcsak a templomban van jelen, hanem a tengeren és a Három Csúcs dolomit-oltárán, a kis gyerek arcán és a rút ember homlokredőiben, a heverő kutya szemében és a harangvirág kelyhében ... csak meg kell látni. És a költő arra született, hogy lásson, és szeressen, és ezt a látást és szerelmet beszélje⁵.”

Emberszeretetének néhány motívuma: Az igazi, a szó valódi értelmében való ember, az „embrenyi ember” „istenszabású”. Arra van teremtve, hogy állandóan Isten felé törekedjék, hogy kialakuljon benne Krisztus.

Mikor kapod,
Végső napod,
Nincs tudni agy.
Fontos csak egy: ember maradj!

Mígnem kinő
Belőled ő,
Ki egy veled,
Aki embernél emberebb.
(Ember maradj!)

Ugyanakkor, amikor az ember számára feladat az Isten felé törekvés, egyben istenhordozó is, mert Isten lakik benne. Plasztikusan és merészen hirdeti ezt a Szentségtartók című versében:

A templomtól a temetőig,
Temetőtől a templomig
Ha járok mást sem tesz a szívem:
Mindegyre csak *találkozik*.
A legtöbben visszaköszönnek,
Van aki tovább megy ridegen,
Van aki bambán visszabámul,
Csak egy nincs köztük: Idegen.

A templomtól a temetőig,
Temetőtől a templomig
Minden kis házhoz nagy közöm van:
Minden házban ember lakik.
S ha embert látok, Isten szólít,
Meg kell előtte állanom,
Mert szentségtartó minden ember,
S minden ház tabernákulum.

A Keresztút című versciklusában ismételten találunk utalást, amely a legesendőbb, esztelenül bűnöző emberben is Krisztust láttatja:

⁵ Takács Ernőhöz, vö. 2. lábjegyzet.

Nézd, mennyi vár esendő
 Arc, amit letörülj:
 Kar nincs elég ölelni,
 Mindenfelé:
 Vert arcok, s valamennyi
 A Krisztusé.
 (VI. stáció)

Őket sirasd, ha nem sirattad eddig,
 Bennük sirasd, a legislegkisebbik
 Személyében is az Urat.
 (VIII. stáció)

És ez a gondolat indította magát a költőt is arra, hogy ne csak szóval, hanem tettekkel –
 érdemet nem nézve, hála nem számítva – valósítsa az emberek iránti szeretetét:

De mondd meg, Uram:
 Behúnyhattam-e szemem előlük,
 Mikor belőlük Te néztél reám?

Bedughattam-e szavukra fülem,
 Amikor Te búgtál bennük
 Kimondhatatlan sóhajtásokkal?

Mindnyájan Isten gyermekei, és így egymás *testvérei* vagyunk. Ez a régi alapmotívum
 most szükségszerűen vezet a ma oly időszerű gondolathoz: ha egymás testvérei, akkor
 valamennyien „szent család” is vagyunk. Olvassuk el a „Szent család” c. versét!

Fekszem a fűben a napon,
 Szememre húzva kalapom.
 Ölel a forró fényözön.
 Más semmivel nincs most közöm.

Árad belém a végtelen,
 A határtalan szerelem,
 A mindenséget ölelő:
 Most minden egy és minden Ő.

Mind, aki issza sugarát,
 Iker, rokon, felebarát,
 Ó én családom, szent család,
 Fejed ha mellém hajtánád!

Én te vagyok és te vagy én.
 Nincs más igaz a föld színén:
 Mind, ami az Egyből való,
 Egymásnak szívére való.

Atyámfiái, gyerekek,
Csak egyet tudok: szeretek.
Igyátok fel a fény szavát:
Vagyunk: szeressünk! Nincs tovább.

Természetszeretete: Az őszikék közt is folytatódnak a természet ölen való reflexiók. De valahogyan most existenciálisabb kapcsolat érzik: a költő egész évi munkája-gondja közepette csak a vakációban, a természet ölen engedhet szabad folyást ihletének. Itt élvezheti a csendet, valójában csak itt jut a kontemplációhoz. Ami új mozzanat: vége felé közeledő életében egyre mélyebben éli át a lét gyönyörűségét, egyre izgatóbban érzi az elmúlás és élni akarás feszültségeit. De a kissé borongós háttér előterében derűs színekben pompáznak a virágok, fák, madarak – a költő szentferenci szemléletében testvérei. Megkapó példája ennek a „Halotti beszéd a mezei virágokhoz”. Ki ne érezné ebben a Naphimnusz szellemét?

Esendő füvek, halandó virágok,
Jószívvel voltam mindig én hozzátok,
Nem téptelek le, ott szerettelek,
Ahová a Jóisten ültetett.

Hadd mondok hát el búcsúzó beszédem
Ezen a csendes, imádkozó réten,
Amíg az illat, a virág imája
Felelni tud még lelkem sóhajára.

Hát, testvérek, virágocskák, füvecskék,
Mentek ti is, mint elmennek a fecskék,
Mint lomb a fáról, kézből a kasza,
És annyi más még – elmegyünk haza.

És nem tehetjük, hogy ne idézzünk az ökörfarukkórhoz írt kedves verseiből. Az elsőben megénekli a réten egymagában maradt ökörfarukkórót, akit a kaszás elkerült, és párhuzamot sejtet magával, aki mellől annyi barátja távozott már el. Második verse a következő nyáron megsiratja „Isten szépei” közt, immár hiába keresvén:

Ó, a közönyös kéz, amely levágott,
Nem hallotta a pokol röhejét:
Meggyilkolt egy miniatúr világot,
Az Istenségnek egy lakóhelyét.

De bennem élsz, amíg majd nemsokára
Befogad engem is egy más planéta,
Ott majd egymásra ismer és magára
Virágos kóro és fiatal poéta.
(Emlékezés egy néhai ökörfarukkórára)

De virágos rétnél jobban vonzza és ihleti a költőt most is az erdők csendje, méltóságáteljesen ég felé mutató fasugarai. A „Fák és gyerekek” című versében azt vallja, hogy bár sok mindent szeretett, öregkorára legfőképp a fákat és kisgyermeküket:

Gyermekmosolyból, szellőbújta lombból
 Valami szól az ősi sugalomból,
 Amit az ember lassan elfelejt,
 Bár teste-lelke minden pórusával
 Szomjazza, mint vas a delejt.

A Titoknak, melyet felnőtt szemmel
 Már meg sem ért, már meg sem lát az ember,
 Ők még látták illanni fátyolát,
 S rajtuk keresztül hozzánk is lecsillan
 Egy-egy sugár a mindenségen át.

Egy nyár végén így búcsúzik bükkösének fától:

Egy hónapig voltam testvéretek
 És emberebbé lettem köztetek,

Aki a földből szívta gyökerét
 És a felhőkkel jeleket cserélt.

És már-már a fák titkát is ellesem:
 Elnyúlni, fölfelé, türelmesen ...

... míg végigkúsztatom
 Az égre húzó bükkfaszálakon

Az esti csendben ünneplő szemem,
 Véremben és húsomban érzem:

A maradandóhoz is van közöm.
 Isten veled, szerelmes bükkösöm!
 (Búcsú a bükköstől)

Isten szabad természetében valami kozmikus érzés fogja el: egynek tudja magát a természettel és teljesebben éli meg önmagát. A holdfényes estén a kukoricásban járva, tücsök ciripelése és szellő zúgása közepette így ihletik a zizzenő kukoricaszárak:

Nem is voltam, nem is leszek:
 Vagyok, vagyok és érzek,
 Az életem áll és zizeg,
 Mint élő kukoricaszárak.
 (Kukoricaszárak éjjel)

Talán még többet mond ebből a szempontból a „Hold a Csóványos felett”:

Az ember néz és hallgat, mint a hold
 És Isten-adta érzékein át
 Éli az élő éjszakát.

Mert minden él és minden elmerül
A kék-ezüstös égi tengeren,
Innen és túl az emberen.

S mint alvó kisdud ajakán a tej,
Az ima gyöngye ajkamon remeg.

Hold és hegyek, erdők és csillagok
Fogadjátok be testvér lelkemet.

Ez a kozmikus érzés tulajdonképpen nem más, mint a már említett kozmikus szeretet, amely „minden valók testvéreképpen” minden teremtményt testvérként szeret, Istenben és ezért végeredményben Istenhez jut el mindig általuk.

„Létjavallás” és életöröm

Az ily kozmikus szeretettől inspirált kontempláció a legmélyebb öröm forrása: boldogan szemléli, éli, élvezzi a létet, a valóságot.

Állani, némán, mint a Mátra,
Nem nézni előre, se hátra,

Nem erőlködni befelé sem,
Csak bámulni a létezésen,

A parttalanban elmerülni
És úszni benne és örülni

Az egyetlen csodának: annak,
Hogy valamik, valakik *vannak*,

És mindent köszönteni szépen,
Minden valók testvéreképpen ...
(Mint a Mátra)

A költő élete estéjén a létben, a valóságban – önmagában és önmagáért – akar gyönyörködni, ezt akarja nézni és megénekelni:

Mindent ami él, mindent ami van,
Csak nézni, simogatni szemmel,
Semmit se váró, békés szerelemmel
Már nem azért, hogy dalba, versbe álljon,
Hogy engem mondjon, nekem muzsikáljon,
Még csak nem is ajaktalan imának,
Csak úgy magában mindent és magának,
Csak önmagáért, nem énmagamért,
Csak nézni, nézni, színről-színre látni ...
(A hatvanévesek angyala)

Nézd a szivárványt: kétfonatú öve
 Kétszer karolja át a kitárt eget!
 Nézd és öleld, öleld halálig
 Ezt a szegény, gyönyörű világot.
 (Kettős szivárvány)

Ez a nézés nem egyszerű nézés, hanem a teremtett valósággal érzett szolidaritás kifejezése, kapcsolat létesítése, közösség vállalása:

Keresztnevükön hívom immár
 S cirógatom a dolgokat.
 Emberekkel és állatokkal,
 Fákkal, füvekkel cinkosan
 Összenézünk, hétszer is egy nap:
 Tudjuk, hogy minden rendbe van.
 (Megintcsak a napot lesem)

Ezt a gyönyörködő világ-igenlést, vagy mint Rónay György nevezi: „létjavallást” – szép tanulmányában épp ő hangoztatja⁶ –: lehetetlen a pantheizmussal összetéveszteni. Nemcsak azért, mert a költő sose azonosítja a világot Istennel, hanem azért is, mert szeretete nem csak a teremtett, hanem a megváltott világnak szól:

Úgy szerettem ezt az áldott,
 Jóra váltott rossz világot!
 (Őszi fecske)

Ebből a létjavallásból igazi, őszinte *életöröm* fakad. A költő magának az életnek örül. Egy hosszú szárazság után váratlanul kivirult gesztenyés láttán gyönyörködve állapítja meg: „Itt a szépség, itt az élet játszadoz.”

... Él az élet! A jövődöt ne keresd!
 Most örülj a friss levélnek, s mindennek, amik élnek,
 Lombos lelked örömeinek: annak örülj, azt szeresd!
 (A feltámadt gesztenyés)

Ez a lét azért is gyönyörű, mert nem ismer elmúlást: az Isten-adta élet zúg tovább és végül beletorkollik az örökkévalóságba. Az „Elégia egy hernyórágta tölgyesben” megkapóan fejezi ki ezt a gondolatot, a keresztény remény optimizmusát, a remény ellenére is remélő „esztelen remény” bölcsességét.

⁶ Rónay György: „Az ősz dicsérete”, Vigilia, 1959. február.

... ne szánakozzatok,
 És könnyeket ne ontsatok miattam;
 Nincs többé koronám, de én vagyok,
 Én én maradtam. Gyökereim a föld elő alattján,
 Ölelnek szét a forró Szív felé,
 S föld színén, ami lényemből maradvány,
 Szentség gyanánt az égnek felmutatnám:
 Így is az Istené.

Végnek is melegítő gondolat:
 Emberek jönnek és deszkába vágnak
 S az emberkéz is szentséggé avat,
 Háznak, bölcsőnek, ágynak.
 És zúg tovább az Isten-adta élet,
 Nem vég a vég és agyrém a halál:
 A tarlott ágon cinkék csicserélnek
 S a szellőben egy esztelen reménynek
 Bölcsességétől bizsereg a táj.

Teljes látás

Ez a kontemplációban elmélyült, hívő szemlélet egyszerre látja – és „egybelátja” – a dolgok mindkét oldalát, az emberit és az istenit. A teremtett kozmoszban és az emberben látja az isteni gondolatot, felfedezi, látja és megláttatja azt a jót és szépet, ami az Isten jóságából és szépségéből fellelhető benne. Világosan kitetszik ez „A mátrai temetőben” című versből:

... a milliomszoros csodát,
 Az Isten ízét, illatát,
 A kozmoszt, melynek boldog tükre voltam,
 S a másik kozmoszt, amit eldaloltam,
 Ne látnám többé odaát?

Hisz látnom itt sem volt elég
 A dolgok innenső felét.
 Könyvben, imában, emberekben
 Egyet akartam, egyért verekedtem:
 A túlsóért, a teljesért.

A kétarcú angyal című versében a hetvenéves költő arról beszél, hogy mennyire tud gyönyörködni Isten szép világának fonák oldalában is:

Ma e szépség gyönyörű visszája-felén
 Meg-meglátom a férceket és a varratokat,
 Most a kopások és a repedések
 Útnak szemembe minden untalan,
 Rútság és rosszaság öklöznek emberököllel,
 Mert ami szép, ami jó,
 Isten és ember közös keze-műve,
 Ami rút, ami rossz, az emberé magáé,
 Emberé, aki nem-egészen ember,
 De nem is egészen nem-ember azért.
 A fél-emberek légióit látom én ma seregleni felém
 Világ négy tája felől ...

A boldog egész-emberek és szegény fél-emberek láttán arra kéri angyalát:

Tanítsd ölelni két karomat
 Hadd ölelem mindennap mind a kettőt,
 A szegényeket is, meg a boldogokat is.

Ebből az egygyé-ölelésből fakadjon lantján a teljesség harmóniája:

Hadd énekeljem énekedet,
 Az emberekét is, meg a fél-emberekét is.
 Ha más azt mondja: föld!
 Hadd énekeljem én:
 Föld, föld, nyújtózzál ég felé!
 Ha más azt mondja ég!
 Hadd énekeljem én:
 Ég, ég, hajolj a föld felé!
 S ha más azt mondja: vég!
 Hadd énekeljem én a véges-arcú végtelent,
 S a véget, mely a végtelenbe nő.

Szent humor

Annak a teljes-látásnak, amely emberekben és eseményekben egyszerre látja meg a jót és a rosszat, velejárója a természetes *humor*, amely megértően megmosolyogja a rosszat. E humor a bölcs öregek kincse, s már magában véve is nagy adománya Istennek. És ha a bölcsesség mellé a szentség – vagy legalább is a szentségre való törekvés – is járul, akkor *szent humorral* állunk szemben. Akinek ez az adomány jut osztályrészül, mosolyogni tud az isteni gondolatoknak gyarló emberi fonákján is, és derűs megértéssel szemléli az istengyermekségre hivatott, de olykor állati ember csúfságát is. Ezt a szent humort kéri a költő Istentől:

Nézni tanulj vaksi lelkem,
 Mígcsak meg nem láthatod
 Emberben az angyal-embert
 És az ember-állatot.

Egybe látni mind a kettőt
 És egyé ölelni át:
 Erre kérd, míg kérheted még
 A Szentlélek humorát.

Ezt a szent humort hiányolja jóbarátjában a kesernyés pesszimizmusra hajló Szekfű Gyulában, így búcsúztatván halálakor:

... ki fonákja felől szemlélted az emberi jókat,
 Lásd a gonoszt is már mennyei vissza-felől.
 És ki nehéz szavakat zúgattál zord szeretetből,
 Halljad a Szép Szeretet isteni-könnyű szavát.

Megértés, megbocsátás

„Látást” és „megértést” mondtunk. Minél több a szentség, annál több és mélyebb a megértés, s így a megbocsátás is azok felé, akik a gonosznak eszközeivé szegődnek. Se szeri, se száma e teljes megértést és őszinte megbocsátást kifejező vallomásoknak:

Bizony, hogy most nem kérdezem,
 Ki rossz, ki jó?
 Mindenkinek testvéresen
 Elébe nyújtom két kezem,
 Én felperes már sohasem,
 Hát még bíró!
 (Kézzrátévés)

„Hogy mit szeretnék?” kérdi a költő 61 éves korában:

Élni és imádkozni, semmi mást:
 Hétszer napjában: megbocsásd!
 És hetvenhétszer: megbocsátok.

Örököseinek írt versében öntudattal kínálja örökségül ezt a szinte második lényévé vált szerető megértést:

Csak ami vagyok: azt, hogy szépen éltem,
 Igaztól, jótól, széptől sose féltem,
 De ami nem szép, ami nem igaz,
 Ami nem is jó, azt is, most is értem.
 Megértem azt is, aki nem ért engem ...
 (Örökösök)

Eszmény, feladat, hivatás

Felvethető a kérdés, hogy ez a megértő, szenthumorú bölcs vajon önmagával és ifjúkori eszményeivel szemben nem vált-e, mint annyian, rezignálttá, fáradttá? Aki ifjúkorában fiatalos tüzzel hirdette, hogy „átkozott, aki a kelyhet félig issza és aki visszanéz a násznap reggelén” – akinek férfikora delén programja: „élek: mozgok és mozgatok, bár a világ szakad

fölöttem össze” – annak élete estéjén vajon valóban nem „zökkent meg vágyai mutatója”, mint kívánta volt hajdan? Szóltassuk meg élete estéjén is a költő hivatás-regiszterét:

Ha még úgy el is kérgedett
Az eke szarván két kezed,
Ki hátrafordul, rég tudod,
Az átkozott.

Áldott, aki előre néz.
Szellő szemedbe füttyörész,
Forró a föld, piros a menny:
Előre menj! ...

Eredj és tárt szívvel fogadd,
Amit diktál a pillanat.
Cselekedd, ami rajtad áll.
Nincsen halál.
(Áldott, aki előre néz)

Hatvanhat éves korában is töretlenül vallja:

Engem az tüzel ma is, ami vár még,
Ami jövőre és elvégzendő:
Ami feladat, ami küldetés.
(Könyvek)

A múlt és jövő mezsgyéjén a titokzatos jelen, a „most” perce a döntő, ez a „szent ajándék”, amelytől függ a jövőnk:

Most válik el, ha megfogantatott,
a szikra benned:
Fellobban-e itt, fellobban-e ott:
A végtelennek!
(A hatvanévesek angyala)

A jelen, a titokzatos
Tiéd csak mindenestül;
Amit magadból most megélsz,
Annyi vagy, az vagy mindegyes
(A jelen, a titokzatos)

Imponáló következetességgel, hetvenéves korában – már-már búcsúzóban is – így ír:

S most nézz fel a kékbe: még nem vagy a túlél,
De itt sem egészen a rőt nap alatt!
Nincs fontos a földön és nincsen a napban,
Minek odatárd szabadult magadat,
Csak az új, csak az új, csak az új feladat!
(Nézz fel a kékbe)

Aki pedagógiájában mindig arra ösztönzött, hogy emberebb „emberré és magyarabb magyarrá” váljunk, hogy folytonosan tökéletesedjünk, többre vágyva „kis mái magunknál”, öregkorában sem hirdeti másként:

Egy az igazság: nézni kell,
Végig, mindvégig nézni kell
És telni, nőni, nyúlakodni, érni
És többé lenni tenmagadnál,

Egésszé lenni a nagy pillanatra,
Mikor felpattan benned a valóság
És kiviláglik, hogy mi vagy.
(Könyvek)

Csak ez az állandó törekvés visz a kegyelem erejében a beteljesedésig, – a szeretet beteljesedéséig, ami nélkül nincs teljesség:

Mert nincs megállás a kegyelemben
S töredék minden, csak a Szerelem nem.

De ez a beteljesedés sose merő emberi törekvés eredménye, csak Isten hozzánk lenyúló kegyelmével lehetséges. A költő, életére visszatekintve, Keresztútjának XII. Stációjában, felveti a kérdést: „Lettél-e, amire ő hangolta lenned?” és maga is Krisztus kegyelmétől várja végső beteljesülését keresztényi halálában:

Lehajtott fejű Krisztus a kereszten:
Immár a föld emlőit eleresztem.
A föld tejével telnem szük-kevés:
Csak tebenned a beteljesedés.
Napom hanyatlik. Nagy hegyek megül
Árnyak suhognak. Már-már megnehezül
A forró szerszám húsödő kezemben.
Ó teljes Krisztus, teljesíts meg engem!

Függelék

Sík Sándor utolsó napjai

Amikor 1963 augusztusának végefelé visszatért utolsó pilisi nyaralásából, az embernek önkéntelenül is H. Rahner szavai jutottak eszébe Szent Ignácról: „Még egyszer három hetes pihenést keresett a kis villában ... Nem használt. Azért csendben visszatért a professzusházba, és várta a halált, mint valamit, amivel az ember nem kelt feltűnést.”

Hiszen már évek óta abban a fojtogató tudatban éltek a hozzá közelállók, hogy minden egyes hónap, amit még köztünk tölt: drága ajándék. És mi mutatná jobban az utolsó időkben írott verseinél, hogy saját gondolatainak is legmeghittebb kísérlőjévé szegődött a halál.

Tizenhat évvel ezelőtt egy verset írt „azoknak a barátainknak, akik nem értik lemondásomat a katedrálról”. Úgy látta, úgy várta akkor, hogy „már a dallam, csak a dallam lesz a regulád”: élete hátralévő idejét költészet és lelkipásztori munka közt osztja meg csendes nyugalomban. De Isten terve egészen más volt. Amikor előjárója és barátja egyenes parancsára és sürgető kérésére elvállalta a magyar provincia irányítását, még reménykedett, hogy hamarosan megszabadul az életfogyasztó tehertől. De valaki hozzá közelálló már akkor megmondotta: Isten utolsó vésője ez rajta, hogy megadja azt a végső faragást, ami még hiányzott életéből. És megérezte ezt ő is: „Amitől eddig megóvtak a mennyek, A belső éjnek hogy mélyére menjek, Most küldenek.” Fejet hajtott: vállalta a nem természetére szabott feladatot, az idegtépő gondok „fojtó csigaházát”, a felelősség szörnyű súlyát és vonszolta becsülettel, mindhalálig. „Hajózni muszáj, élni nem muszáj.” Igaza lett a szólónak: akik régóta ismerték, egyértelműen vallják, hogy *utolsó éveiben volt lelkileg a legnagyobb*. Alázata, szívjósága, segítő készsége, magafeledése valami végső megegyezésben tárult az emberek felé. Egyszer egy fiatal rendtársa jött hozzá vidékről tanácsot kérni. Éppen ebédre jöttek ki. „Most nem érek rá, fiam” – ment be szobájába a rendfőnök, aki éppen elutazni készült, már várta a taxi a ház előtt, hogy az állomásra vigye. Aztán egy-két perc múlva ismét megjelent, és átfogta az ifjú pap vállát: „Meggondoltam, nem utazom el, beszéljünk.” Rendfőnök, aki látja egyik kis alattvalója arcán a csalódottságot, és képes megváltoztatni egész programját! ...

Hanem ennek a nagy kiérésnek drága ára volt. *Az életerő cseppenként fogyott*. A végsőig igénybevett szervezet már nem egyszer a halál szélén járt: az utolsó években ismételtlen is föladták neki a szentkenetet. A szellemi erők hanyatlottak, a memória kihagyóvá vált; külön kis „pótkánontáblát” gépeltetett magának a misézéshez, hogy az állandó szövegek jobban kéznél legyenek. De hiszen kell-e ezt az állapotot hívebben és fájdalmasabban regisztrálni, mint ő maga teszi verseiben! (Búcsú a szavaktól. Nyírfakosár. Vendégek. Dörmögés, stb.) Mindent látott, mindent megszenvedett. Legtovább, heroikus fizikai és szellemi tusa árán, konferenciabeszédei megtartásához ragaszkodott. 1961 tavaszán, mikor az ötödik böjti beszéd végén elmondta az „Alexius” fölséges szeretethimnuszát és befejezte: „... imádkozzatok értem bűnösért is”, tisztában volt vele: a végső búcsú volt ez a szószéktől. Most már csak az az egyre kevesebb számú vers maradt a tarsolyában az embereknek, amit nyaranta írt. És betű szerint igazzá vált a feljajdulás: „... halálosan fáj és fojtogat Ami belőled bennem fül: az ének.” Látogatói is egyre ritkábban, egyre rövidebb időre jártak, hiszen orvosa, környezete kímélni akarta az állandóan beteg és fáradt előjárót. Pedig még mindig az *olthatatlan érdeklődés szomjával* kísérte volna nyomon a kultúra és a világegyház minden új eseményét. A zsinat menetéről napról-napra be kellett számolni neki,

s néhány nappal halála előtt még Fenyő Miksa nemrég Amerikában megjelent, Nyugat íróiról szóló könyvéből olvastatott fel magának.

Csak rá kellett tekinteni erre a sárga, besüppedt arcra, a mélyen behunyt szemekre, amint a sekrestyében ülve reggelente a szentmisét hallgatta – misézni már hetek óta nem tudott, nagy fájdalmára Kalazanciuskor sem –, hogy lássuk: betelt a mérték, kevés idő kérdése a vég. *De még egy kötelesség várta*, afelé fordult kihagyó lélegzetével. Nemrég kapott felszólítást a Sz. István Társulattól, hogy rendezzen sajtó alá egy kötetnyit verseiből. Egyesek úgy emlegetik ezt, mint utolsó napjai vigaszát. Közvetlen munkatársai, akik a technikai munkát végezték, jól tudják: nagyobb volt ez gondnak és kinnak, mint vigasznak. Irgalmatlan önkontrollal órák hosszat ült velük a „szerkesztőségi üléseken” (így nevezte el ezeket könnyes humorral egyik jóbarátja) – akkor, amikor már olyan gyöngye volt, hogy egy lapot megfordítani is nehezebbre esett. Meghallgatni, jóváhagyni, hozzászólni a dolgokhoz még tudott. Alakítani, faragni, szerkeszteni: már nem, holott ezt szeretete volna. És még egy mélyen emberi vágy kísérte végig ezeket a napokat, az utolsó földi vágy, amit még áldozatul hozhatott: szeretete volna megérni a kötet megjelenését. Könnyes mosollyal mondta: „Azt még szívesen megérem.”

Különben *ezek a napok a legcsendesebb módon teltek*. Egy betegápoló nővér volt mellette most már éjjel-nappal, akit „dajkájának” nevezett – hiszen valóban úgy kellett vezetgetni, gondozni, mint a kis gyermeket. És ez az aktivitástól izzó ember úgy tudta megadni magát a végső tehetetlenségnek, hogy – ápolója tanúsítja – soha türelmetlenség nem látszott rajta, sem önmaga, sem mások iránt. Ha a nővér valami kis szolgálatot végzett körülötte, ilyenformán hálálkodott: „Ezt nem is lehet megköszönni.” És mikor már hangja is alig volt, még mindig azt sajnálta: „Mennyit kell vesződniök velem.” Napközben eljöttek nővérei, s ifjúkortól testvéri jóbarátja, velük töltötte a napot: felolvasás, beszélgetés, közös olvasóimádkozás között. A legközelebb álló rendtársak és még néhány munkatárs és jóbarát naponta, vagy gyakran benézett egy-egy kis időre. A sajtó alá gépelt lapok szaporodtak, – az életerő napról-napra fogyott. Az az egy-két ember, aki még tőle magától hallhatta legutolsó versét, az egyetlent, amit azon a nyáron írt, „A néma Miatyánk”-ot – igen, talán csak ez az egy-két ember, akinek még fülében cseng ez a gyenge, ércetlen hang, amint el-elfulladva küzd végig magát a sorokon, és mégiscsak eljut a végsőig: „akarom, akarom, akarom”, csak az tudja fölmérni a csendes heroizmust ezek mögött az egyszerűen emberi napok és szenvedések mögött.

Aztán egyszerre leesett a lábáról. Szeptember 18-án reggel, mosdatás közben majdnem ápolói keze között halt meg, s attól kezdve már nem kelt fel többé. Bekövetkezett a halál közvetlen oka: a tüdőgyulladás. Apáca-nővére most már éjjel-nappal szakadatlanul ott volt mellette. Ez nagyon jól esett neki. Valóban, egyet nem kellett nélkülöznie halványuló öntudatának utolsó percéig, azt a vitális erőt, amelynek adásából-vevéséből egész élete táplálkozott: *a szeretetet*. Valentin nővér kiegyensúlyozott egyéniségében, a gyöngéd, gyakorlott szolgálatkészség és a mély természetfölöttség harmóniájában ez a szeretet igazán „erős volt, mint a halál”. És a betegszoba hamarosan valóságos búcsújáró hely lett. Egymásután jöttek az emberek: volt tanítványok, rendtársak, püspökök, egyszerű konyhás nővérek, szerkesztőségi munkatársak, minden rendű és rangú ismerősök ... Szívtelenség lett volna most már távol tartani őket. Hiszen csak egy-két szavát akarták hallani, egy áldását venni, vagy éppen csak még látni. És ő mindenkit egyforma szeretettel fogadott. Kezét bágyadt kis mozdulattal üdvözlésre emelte, köszönetet mondott a látogatásért, meghallgatta, amit mondtak, s egy-két akadozó megjegyzést fűzött hozzá. Aztán lehunyta fáradt szemét, és visszatért valami titokzatos távoli világba, ahová mi élők már nem tudtuk követni, s ahonnan egyre nehezebb volt őt előhívni. Micsoda misztérium a halál! Mélyen éreztük közelében.

Orvosként a rendház orvosa járt hozzá, mást soha nem is akart. „Ami a rendtársaknak jó, az nekem is jó. Soha semmi különös kívánsága nem volt. „Vizet kérek” – „Zsebkendőt

kérek” – ennyit igényelt, a legegyszerűbb dolgokat, amikor lázasan feküdt, és mindig így, kérés formájában, akármilyen nehezebbre is esett a beszéd. Ha limonádéval, szőlőlével kínálták, elfogadta, ivott egy-két kortyot, de láthatólag inkább csak azért, hogy ne okozzon csalódást a figyelmes szeretetnek. És köszönetet suttogott. Az evést is próbálta erőltetni, de már régóta nem nagyon ment. *Amire ő vágyott, az más étel és ital volt.* Az utolsó napok egyik bizalmas együttlétében mondotta nővérének – és akkor, egyetlenegyszer elsírta magát: „Szeretnék még egyszer misézni, elbúcsúzni az Úr Jézustól az Oltáriszentségben!”

Ehelyett most már csak *a napi szentáldozás* maradt. Nővére, amint ez súlyos betegnél szokás, előimádkozta a készüléket és a hálaadást, néhány egyszerű, patinás imát. Áldoztató rendtársai nem egyszer könnyeikkel küzdöttek, mikor arra a mélységes alázatot és reverenciát lehelő arcra tekintettek. Nyilvánvaló volt, hogy tisztában van vele, mi történik. Volt-e még szava a szívébe költöző drága és kegyetlen Vendéghez? Vagy csak egy sóhaj, a végső megadásé? Ujján ott volt ilyenkor a kis olvasókarika, az utolsó versében emlegetett „karikagyűrű”. Szíve fölött pedig az a feszület, amelyet a Szentatya áldásával hoztak neki. Az asztalon virágok illatoztak, – most már ez ellen sem tiltakozhatott, – az ablakon beragyogott a meleg szeptembervégi nap. Mintha a természet, amelyet annyira szeretett, minden mosolyával rá akart volna sütni erre a búcsúzó életre.

Ebben az *őszi ragyogásban áldozott le életének napja*, tisztán és csendesen. Fájdalmai nem voltak, de teljes tudatossággal adta oda az élettől való megválás egymásután következő fázisait. Még egy utolsó nehéz áldozat: kb. két nappal halála előtt egészen elvesztette hangját. Ha még ki is formált néhány szót, a legodaadóbb figyelem sem érthette meg többé. Ez szemmel láthatólag keservesen esett neki. Az évessel már nem is erőltették, csak kiskanálból ivott néha néhány csepp vizet. 27-én este az ápolók mindenkit kiküldenek a szobából, hogy biztosítsák az utolsó pihenést a nagy Pihenőhöz. Mindenkinek mindent megadott, ami erejéből telt, egy hosszú élet során: immár egyedül maradhat a halál arca előtt. Elnémulnak a betegágy mellett a versek (még néhány nappal azelőtt nővére saját verseiből olvasott fel a nagybetegnek, s az szomszoros hallgatta), és helyet adnak a haldoklók litániájának. – De mégsem: egyik kedves tanítványa mesélte, hogy halála reggelén, mint egy dajkadalt, mindegyre az ő egyik kis remekét mondogatta csak úgy magában:

... Oda ha ellát,
Már húnnyd le a pillád
És mondj egy áment csendesen.

Csokorba ha kötték,
Szirmai kék pöttyét
Így hunyja le önként
A Máriaszem.

Csendesen, észrevétlenül lép ki a lélek a nyílt kapun a körülötte lévő imádsága közt. Néhány pillanat múlva veszi csak észre nővére, hogy nem lélegzik többé. „Consummatum est.” Szeptember 28-a van, szombat reggel, néhány perccel nyolc óra előtt. Milyen kicsi és valószínűtlenül sovány ez a fekete reverendás test a halottas ágyon, – akár egy gyermeké. A két viaszsárga kéz gyöngéd szabályossággal összekulcsolva anyjától örökölt rózsafüzére gyöngyein. Igen, olyan ember teteménél állunk, aki mindent odaadott magából az utolsó ízig Istennek és az embereknek, *elégett egészen*. Valaki egy nagy csokor friss fehér szegfűt hoz – kedves virága – és szíve fölé teszi a fekete papi ruhára.

„Olyan halált halt, mint bárki a világon” – írta Polanco Szent Ignácra, és idézi Rahner a cikkünk elején említett tanulmányában. Mit is mondhat az, akinek megadatott a kegyelem, hogy végignézze egy ilyen „közönséges” halálnak, egy szentül egyszerű halálnak csodálatos

színhjátékát? „Nagy volt a műve, amelyet életében végbevitt. De a keresztény nagyságot csak a halál igazolja. És ebben az órában volt talán a legnagyobb.”

Spectator

Sík Sándor: A néma miatyánk

Hozzád, Veled, Neked,
Mondani egy utolsó éneket,
Imában ömleni Eléd,
Legutolsó, de hűséges cseléd ...!
De jaj! ha nem igaz!
Szobám csupa por, kertem csupa gaz,
Csupa lelógó tört faág,
A templom messze, a könyv nehéz,
Ólomcsizmában toporog az ész.
És mégis, mégis Ő van itt,
Immár tőlem el nem veszik.
Nap nap után, éj éj után
Én téged hívlak, Miatyánk!

De mire jó
Egy lámpástalan rádió?
Hogyan szólítsam az Ég Urát
Egy siketnéma Miatyánkon át,
Ha szói közül minden második
Alattomosan elrejtőzködik!
Bénult napokon, izzadt éjeken
Az értelem is értelemtelen,
Értelemtelen és imátalan, –
Magam vagyok, egészen egymagam.
De talán mégis volna valami
Helyettem hinni, vallani.
Nevemben felimádkozó
Karikás kis szentolvasó,
Egyetlen társam aki vagy,
Karikagyűrűm el ne hagyj!

De nem hagytalak-e Téged el én,
Szómmal, amelyből kialudt a fény?
Szívemmel, mely csupa seb,
Elmémmel, amely úrnél üresebb?
S nem hagytam-e el Veled együtt Azt,
Aki az úr fölött virraszt?
Mit felelek, hisz nem tudok felelni:
Mit felelhet a Mindennek a semmi!
Akarom élni az egész hitet,
Szeretni ahogy Isten szeret,
És bízni, bízni akarok
Abban, amit a Krisztus hozott.
Nem érzem, nem is gondolom,
De akarom, akarom, akarom!